

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 72 (2023), s. 18-45.

Geliş/Received: 15.12.2022

Kabul/Accepted: 26.02.2023

DOI: 10.46955/ankuayd.1219735

(Araştırma Makalesi/Research Article)

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SÜRELİ ÇOCUK YAYINLARINDA İDEALİZE EDİLEN AHLAKİ ERDEMLER: DAYANIŞMA-YARDIMLAŞMA, TUTUMLU VE TASARRUFLU OLMAK

ETHICAL VIRTUES IDEALIZED IN CHILDREN'S PUBLICATIONS IN EARLY REPUBLICITION PERIOD: SOLIDARITY-HELPING, THRIFTY AND SAVING

SEVCAN BAŞBOĞA ÖZEN*

ÖZ

Erken Cumhuriyet döneminde devletin ve rejimin teminatı olarak görülen çocukların ve genç nesillerin Cumhuriyetin ilkeleri, idealleri ve ahlaki erdemleri çerçevesinde inşa edilmeleri esas alınmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi aynı zamanda iki savaş arası dönemin zorlu siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürünü de içermektedir. Bahsi geçen zorlu koşullarda Cumhuriyet çocuğunun sahip olması beklenen ahlaki erdemlerin başında dayanışma yardımlaşma, tutumlu ve tasarruflu olma alışkanlığı gelmekteydi. Bu çalışmada Cumhuriyet çocuklarının, bahsi geçen ahlaki erdemlerle inşası, dönemin süreli çocuk yayınlarına odaklanılarak ve analitik bir perspektifle ele alınmıştır. Bu çalışmada "içtimai, milli ahlak" olarak adlandırılan bu ahlak anlayışının kaynağının ne olduğu, hangi argümanlarla kimler tarafından nasıl tartışıldığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çalışma ile dayanışma, yardımlaşma, tutumlu ve tasarruflu olma erdemlerinin içerisinde bulunan konjonktür ile olan bağı, metinde bahsedilen ahlaki erdemlerin çocuklara kazandırılmasının önemi, bu ahlaki erdemlerin süreli çocuk yayınlarında hangi söylemlerle nasıl ele alındığı, bu konuda aile ve okulun üstleneceği rollerin neler olduğu, çocuklara ahlaki erdemlerin hangi yöntemlerle nasıl öğretilbileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte tüm bu çabaların aileye, topluma ve devlete olan katkılarının neler olduğu sorunsallaştırılmıştır.

Sonuçta bu çalışmada çocuklara öğretilmesi amaçlanan ahlaki erdemlerden dayanışma yardımlaşma, tutumlu ve tasarruflu olma alışkanlığı, devletin ve toplumun kolektif çıkarlarının korunmasını amaçlamıştır. Bu durum hem toplumsal bağlılığın ve ekonomik kalkınmanın hem de devlete, topluma ve rejime olan bağlılığın sembolü olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Dayanışma-Yardımlaşma, İçtimai, Süreli Çocuk Yayınları, Tutum ve Tasarruf, Ulus-Devlet.

ABSTRACT

It was based on the foundation of children and young generations, who were seen as the guarantee of the state and the regime in the early Republican period, within the framework of the principles, ideals and moral virtues of the Republic. The Early Republican period also includes the difficult political, social and economic conjuncture of the interwar period. At the beginning of the moral virtues expected from children of the Republic in the aforementioned difficult conditions, solidarity, cooperation, and the habit of being thrifty and thrifty. The study discusses, the construction of the children of the Republic with the aforementioned moral virtues is discussed with an analytical perspective, focusing on the children's periodicals of the period. The study is a trial to understand what the source of this moral understanding called "social, national morality" is, and how it is discussed by whom with which arguments. In this study, the connection of the virtues of solidarity, cooperation, thrift and thrift with the current conjuncture, the importance of bringing the moral virtues mentioned in the text to children, how these moral virtues are discussed in periodicals for children, what roles the family and school will undertake in this regard, It has been tried to reveal how moral virtues can be taught with which methods. However, the contribution of all these efforts to the family, society and the state has been problematized.

As a result, the moral virtues aimed to be taught to children in this study, solidarity, cooperation, the habit of being thrifty and thrifty, aimed to protect the collective interests of the state and society. This situation has been seen as a symbol of both social commitment and economic development as well as commitment to the state, society and regime.

Keywords: Attitude and Saving, Children's Periodicals, Nation-State, Social Ethics, Solidarity.

* Dr. Öğr. Gör. İstanbul Arel Üniversitesi, sevcanbasboga@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5988-3392.

Extended Abstract

The Early Republican Period in Turkey is a process in which the nation-state was built with various aspects. This process also refers to a process in which the nation-state constructs not only the national identity, but also the moral virtues that will reinforce the national identity. In this article, the process of building a new human being with moral virtues, which the Republican administration wanted to build, in the Early Republic period, is discussed in the context of childhood, which the Republican administration puts emphasis on. Because the cadre who founded the Republic believed that children and young generations would keep the republic alive and ensure its continuity in its founding principles. For this reason, the founders of the Republic shaped the process of building the new society by putting childhood and youth at the center of political construction. The new human or new society that the republic wanted to build had to have a "national identity" to be shaped around the values of the nation state and the republican regime, as in other nation-state experiences, and to have moral virtues that complement it.

The main problem of the article is to discuss why and how children should be taught the habit of solidarity, cooperation, thrifty and thrifty living, which is one of the important virtues of the moral understanding called "social-national" morality in the Early Republican Period, by focusing on the periodical children's publications of the period and with an analytical perspective.

Other problematics of this article include; what the source of the moral understanding called "social, national morality" in the Early Republic period is, and how it was defended by whom with which arguments. What is the connection between the virtues of solidarity, cooperation, thrift and thrift with the current political, social and economic conjuncture, in which discourses, activities and campaigns the mentioned moral virtues are supported in children's periodicals, discussed in the Early Republic period. In children's periodicals, it has been tried to reveal why it is very important to bring the aforementioned moral virtues to children, what the roles of the family and the school will be in this regard, what methods and practices and discourses should be used to teach children the habits of solidarity, cooperation, and thrifty living. Finally, the contribution of all these efforts included in this study to the family, society and ultimately the state has been problematized.

The Early Republican period in Turkey also encompasses the difficult conditions of the interwar period. In these difficult conditions, in order to protect the common interests of the society, "national duties" were seen as the basis of this moral understanding called "national, social, moral". Among these duties; It was to have attitudes and behaviors that would ensure the common economic interests of the society, contribute to the development of the state and achieve economic prosperity, and ensure social solidarity, cooperation and cohesion. For this reason, the most important moral virtues expected of the members of the society to be built within the framework of the principles and virtues of the republic were solidarity and cooperation and the habits of thrifty and thrifty living. The most important role in gaining these moral virtues to children is given to the school and school teachers. It is aimed to explain to children the meaning and importance of social solidarity and cooperation, being thrifty and using domestic goods in the school education process and to make them a habit. It has been argued that the family and society should set an example in helping children acquire the habits of solidarity, cooperation and saving.

In the children's periodicals discussed in this study, social solidarity, cooperation, and thrifty living habits are glorified as the most important moral virtues. The opposite of this is described as "selfishness", "egoism" "extravagance" "waste", and wasteful resource consumption "immorality". Because the individual of the idealized society should regard the interests of the homeland and society before himself, and see the interests of the society above his own interests.

In conclusion; In the periodical children's publications discussed in this study, moral virtues such as social commitment, solidarity, cooperation and being thrifty were tried to be taught to children. Children's learning to use domestic goods and to live economically has been seen as an important factor in the establishment of the national economy and the development of the country. Ultimately, it aimed to protect the collective interests of the state and society with the habit of solidarity, cooperation, and thrift among the moral virtues that are desired to be taught to children. This situation has been seen as a symbol of both social commitment and economic development as well as commitment to the state, society and regime.

Giriş

Uzun Türkiye tarihinde Millî Mücadele Dönemi ve sonrasındaki Erken Cumhuriyet Dönemi pek çok yanıyla önemli kırılmaların değişim ve dönüşümün gerçekleştiği bir zaman dilimini ifade eder. Bu dönem, kurtuluşun ardından kuruluşun yani devletin ve cumhuriyet rejiminin çeşitli veçheleriyle inşa edildiği bir dönemdir.¹ Bahsi geçen dönem bir yandan devletin ve rejimin inşa edildiği bir süreci ifade ederken diğer yanılla da yeni bir toplumun dolayısıyla yeni insanın inşa edildiği bir sürece denk gelmekteydi.

Bu çalışmada, Erken Cumhuriyet Döneminde yeni insanın inşası, Cumhuriyet yönetiminin de üzerinde önemle durduğu, çocukluk bağlamıyla ele alınmıştır. Zira Cumhuriyeti yaşatacak ve kuruluş ilkelerindeki devamlılığını sağlayacak olan çocuklar ve genç nesillerdir. Bu nedenle Cumhuriyeti kuran kadrolar, yeni toplumun inşası sürecini çocukluğu ve gençliği politik inşanın merkezine alarak biçimlendirmişlerdir. Bu süreç bir taraftan ulus devletin ve cumhuriyet rejiminin temel söylem ve ilkeleri çerçevesinde oluşturulmaya çabalanan milli kimlik inşasının gerçekleştiği bir dönemi ifade etmiş, diğer taraftan da cumhuriyetin idealize ettiği yeni insanın ahlaki erdem ve değerleriyle inşa edilmesine uğraşılan bir süreci kapsamıştır.

Bahsi geçen dönemde, çocukların ve genç nesillerin, ulus devletin oluşturmak istediği milli kimlik ve bu kimliğin tamamlayıcısı olarak düşünebileceğimiz ahlaki erdemlerinin hangi araçlar kullanılarak, ne şekilde, hangi söylemler ekseninde oluşturulmaya çabaladığını dönemin süreli çocuk yayınları takip edilerek anlaşılmasına çalışılmıştır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi Cumhuriyeti kuran kadro, yeni rejimin ve inşasına uğraşılan yeni toplumun temel taşıyıcısının çocuklar ve genç nesiller olacağına inanmıştır.² Cumhuriyet rejimi bu yanılla çocuklarla özdeşleştirilmiş tıpkı çocukluk gibi cumhuriyetin de yeni ve genç olduğu kabul edilmiştir. Genç cumhuriyetin inşası ancak cumhuriyet rejiminin ilke ve erdemleriyle yetiştirilecek yeni nesiller aracılığıyla mümkün görülmüş bu nedenle cumhuriyet çocuklarının okul eğitimlerini destekleyecek popüler çocuk yayınlarının devletçe de desteklenmesi önemsenmiştir. Bu çalışma, tam da bu perspektiften hareket ederek süreli çocuk yayınlarının cumhuriyetin inşa etmek istediği çocukluğun, dahası yeni insanın inşasındaki rolüne odaklanarak bunu, ele alınan konu bağlamında açıklama gayreti içerisinde olacaktır.

Ele alınan dönemin süreli çocuk yayınlarında cumhuriyetin inşa etmek istediği çocukluğun bir başka deyişle yeni insanın sahip olması beklenen ahlaki erdemlerinin başında dayanışma-yardımlaşma, tutumlu olma ve tasarruflu yaşama değerleri bulunmaktadır. Bu bağlamda yeni bir toplumun kuracağı yeni bir ahlak anlayışı konusunda hem II. Meşrutiyet, hem de Cumhuriyet dönemlerinde ortaya koyduğu fikirlerle konuya belli bir perspektif kazandıran ve bu yanılla yeni ahlak anlayışının inşasında önemli katkılar sağlayan isimlerin başında Ziya Gökalp gelmektedir.

Gökalp'in hem ahlak ve terbiye hem de gelecek toplumun nüvelerini oluşturacak olan çocukların eğitimi konusundaki düşüncelerinin kaynağı, büyük oranda Emile Durkheim'e ve onun eğitim sosyolojisine dayanmaktadır.³

Durkheim'in ortaya koyduğu düşüncelerin şekillendiği siyasal ve sosyal konjonktür ile içerisinde yaşadığı Fransız toplumuna bakıldığında onun önerdiği "yeni ahlak" anlayışının nasıl bir siyasal, ekonomik ve toplumsal ortamda ortaya çıktığı görülecektir.⁴ Zira Durkheim'in yeni ahlak anlayışı Fransa'da doğmakta olan toplumbilim, sanayileşmenin hızla ve travmatik bir şekilde dönüştürdüğü toplumsal dokunun parçalanması karşısında temelleri ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen yeni ahlak anlayışı, organik dayanışma, kolektif bilinç, bütünleşme ve yükselen anomi ortamının olumlu yönde dönüştürülmesi için önerilen bir çözüm olarak görülmüştür.⁵ Erken

¹ Bülent Tanör, *Kurtuluş, Kuruluş*, 5. bs. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2003, 243.

² Cumhuriyetin kurucusu ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün veciz sözünde yer aldığı gibi "Yükselen yeni nesil, istikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yükseltecek ve yaşatacak olan sizlersiniz!" söylemi ile yine Mustafa Kemal Atatürk'ün "Gençliğe Hitabesi" Cumhuriyeti kuran kadronun, Cumhuriyetin teminatı olarak görülen gençlere verdiği önemin birer işaretidir. Bu konuda ayrıca bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara: 1997. Berna Türkoğlu, "Atatürk'ün Türk Gençliği Hakkında Düşünceleri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV s. 44, (1999): 683-692. Utkan Kocatürk, "Atatürk'te "Gençlik" Kavramı ve Atatürkçü Gençliğin Nitelikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II s. 4, (1985): 21-26. Sevcen Başboğa Özen, *Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni, Ahlaki ve Terbiyevi Özellikleriyle İnşa Edilen Çocuk*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Doktora Programı, 2018.

³ Ali Ergur, "Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Gelişmesinde Fransız Etkisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler*, c. 9, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, 931, 932.

⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Emile Durkheim, *Ahlak Eğitimi (1902-1903)*, çev. Oğuz Adanır. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004.

⁵ Ergur, "Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Gelişmesinde Fransız Etkisi", 927-944.

Cumhuriyet Dönemi yeni ahlak anlayışının temel belirleyenleri, tarihsel dinamikleri, özel koşulları, sanayileşme ve kapitalizmle ilişkisi epeyce farklı olsa da parçalanmakta olan Osmanlı toplumunun yeniden düzenlenmesi için gereksinim duyulan fikirler bu aşamada Durkheim'in ortaya koyduklarıyla uyuşmaktaydı.

Durkheim'in yeni bir toplumsal ahlakın inşası çerçevesinde ortaya koyduğu düşünceler Avrupa'da değişen ve dönüşen sosyal ve ekonomik yapı ekseninde yeni tartışmalara kapı aralamıştır. Bu çerçevede Kazım Nami (Duru), özellikle I. Dünya savaşı sonrası dönemde ahlakın nerdeyse tüm dünyanın medeni memleketlerinde yeniden ele alınarak, dikkatle izlendiği ve bunda ekonomik süreçlerin de oldukça etkili olduğunu ortaya koyar. Bunun temel nedeni ise özellikle savaş sonrası dönemde insanların yaşadıkları buhran ve buhranın, ülkelerin ve genç nesillerin eğitimleri açısından yarattığı gerekliliktir.⁶

Gökalp, Osmanlı devletinde Meşrutiyet döneminden itibaren süregelen ve Cumhuriyet döneminde de devam eden ahlak tartışmasının, temelde modernleşen devlet yapılarında görülen bir ahlak tartışması olduğunu, bunun da kökeninde dinin, toplum ve birey üzerindeki etkisinin zayıflaması olduğu tespitini yapar. Ancak yaşanan bu tartışmanın çözümünün, okullarda din eğitimi vermek olmadığı, zira ahlakını, dinin emir ve yasaklarına dayandıran toplumun ahlakının, züht (ibadetçilik) ahlakı olduğu, böyle bir ahlakın, bütün ahlaki değerlerini dinden alan bir toplum var oldukça olumlu bir rol oynayabileceğini ortaya koyar. Ona göre, çağımızda ahlak değerlerinin kaynağı artık din değildir.⁷ O, bu durumu şu şekilde gerekçelendirir;

“... Hala dine dayanan ahlakı kurmaya çalışanlar bilmeyerek ahlsızlık cereyanına kuvvet veriyorlar. Bugün müspet olmayan bir harekete, ilmi olmayan bir kaideye kimse ehemmiyet vermez. Ahlaki kaidelere uyabilmemiz için bu kaidelerin sosyal gelişme sürecinde ne şekilde meydana geldiklerini, sonra da bunların fonksiyon ve faydalarının nelerden ibaret olduğunu bilmemiz gerekir. Bunları araştırıp ortaya koyacak pozitif bir ilme ve bu ilmin mekteplerimizde öğretilmesine ihtiyaç vardır. Bu ilim sosyolojidir ve ahlak buhranının tedavisini ancak sosyolojiden bekleyebiliriz.”⁸

Gökalp, yukarıda ifade edilen cümlelerde Durkheim'in sosyal iş bölümü ve meslek ahlakının derin etkisi altındadır. Zira modernleşen ve sosyal hayatında iş bölümünü gerçekleştiren toplumlarda “züht ahlakını” hâkim kılmak mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye modernleşmesinin yeni evresini ifade eden ve Cumhuriyet toplumu ile beraber değişen ve dönüşen toplumsal yapı, hızla gelişen ekonomik yaşam ve iş bölümü “züht ahlakının” toplumsal yapıya olan hâkimiyetini zayıflatmıştır.⁹ Gökalp'e göre, Türk toplumu, bir ümmet toplumu olmaktan, ulus toplumu olmaya geçiş aşamasındadır, buna göre, “... Eski ahlak değerlerinin dinsel temeli, artık eskiden yaptığı görevi yapamıyor. Bu yüzden bugün ahlak değerlerini dine dayandırmak isteyenler, bilmeden ahlaki çöküşe katkıda bulunuyorlar” şeklindeki değerlendirmesiyle yeni sürecin, yeni bir ahlak anlayışını dayattığını vurgulamıştır.¹⁰ Gökalp, konu üzerine yürütülen tartışmada “... o halde modern çağdaş ahlakın temeli ne olacaktır? Okulların bunu yaratmada rolü olacak mıdır¹¹” sorularını ortaya atar.

Gökalp'in sorularını Durkheim'in yazdıkları üzerinden anlamlandırmaya çalıştığımızda O, ahlakın her şeyden önce toplumsal bir olgu olduğunu, modern toplumda tanrı-mümin ilişkisi, yerini birey-toplum ilişkisine bırakmalıdır. Ona göre, modern-laik toplumlar, birey-toplum ilişkisinin önemini kavramış ve bu bağlamda büyük bir dönüşüm ve sıçrama gerçekleştirmişlerdir. O, modern toplumun yeni ahlak anlayışında, ahlakın kişisel bir şey olamayacağını, ahlaklı olmak için özverili, kendini bir şeylere adayabilecek bir varlık olunması gerektiğini savunmuştur. Zira O, ahlaki eylemi, kişisel ya da belli bir topluluğun çıkarına hizmet etmeyen, bunun dışında bireyler üstü ve toplumun çıkarlarını hedeflemesi gerektiğini, ancak bu şekilde toplumsal, kolektif çıkarlara, amaçlara uygun olarak ahlaklı davranmanın mümkün olacağını belirtir.¹² Gökalp ise Durkheim'in üzerinde durduğu, yeni toplum yapısının ahlak anlayışı olarak tanımladığı toplumsal ahlakı, “içtimai ahlak” olarak kavramsallaştırmıştır. Buna göre Gökalp, modern devlet sisteminin ortaya çıkması ile değişen ve dönüşen siyasal, sosyal ve ekonomik yapı ile geleneksel toplum yapısından kaynaklanan gerilimler dolayısıyla ortaya çıkan ahlak

⁶ Kazım Nami (Duru), *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925, 4.

⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, 456.

⁸ Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, İstanbul: Vadi, 2016, 284. Ziya Gökalp, *Türk Ahlakı*, Yay. Haz. Mustafa Görgen, İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975, 34-35.

⁹ Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, 284.

¹⁰ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 455.

¹¹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 456.

¹² Emile Durkheim, *Ahlak Eğitimi (1902-1903)*, çev. Oğuz Adanır, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004, 13.

konusundaki sorunların çözümü için “içtimai ahlakı” önermiştir.¹³ Gökalp, içerisinde yaşanan siyasal ve sosyal konjonktürün dayattığı içtimai ahlakın, toplum için ne derece yararlı ve gerekli olduğunu şöyle gerekçelendirir; “Bir millet ahlaklı olduğu nispette dinine ve kanunlarına hürmet eder. Lakin bir milletin manevi bir inkılâp geçirdiği bu devirde, ahlak ihtiyacı ne kadar büyük olursa olsun ihtiyaca cevap vermeyen, eski bir ahlakı tekrar idameye çalışmak da o kadar tehlikelidir.”¹⁴

Gökalp, yürütülen tartışmada, yeni toplumun değişen ve dönüşen yapısı ile yeni dinamikleri çerçevesinde ortaya konması gerekenin “yeni ahlak” yani “içtimai ahlak” olduğunu, zira toplumun dayattığı ihtiyaçlar ile içerisinde bulunan siyasal ve sosyal konjonktürün yeni bir toplumsal normu ve bu norma uygun ahlak kurallarını gerektirdiğini ortaya koyar. Bahsi geçen yeni ahlak anlayışının, ne geleneksel toplumun “züht” (ibadetçilik) anlayışı olduğu, ne de bireysel çıkarların ve “egoizmin” ön planda olduğu başka bir anlayış olamayacağını vurgularken, içtimai ahlakı ve onun toplum için gerekliliklerini şöyle nitelemiştir;

“... Şüphesiz bugün makul olmayan yahut makuliyeti ilmi tetkikler neticesinde ortaya konulmayan kaidelere kimse itibar göstermez. Bu asır ilim asrı, tarassut (gözlem) ve tecrübeye müstenit akıl asrıdır. Bugün müspet olmayan bir hakikate ilmi olmayan bir kaideye kimse ehemmiyet vermez. Ahlaki kaidelere riayet edebilmemiz için bu kaidelerin evvel emirde, içtimai tekâmül esnasında ne suretle vücuda geldiklerini sonrada bunların içtimai hizmet ve faydalarının nelerden ibaret olduğunu bilmemiz lazımdır. Mamafih bu bilgi iskolastik bir bilgi ya da edebi bir bilgi suretinde olamaz. Mutlaka müspet ilimlerin usulü dâhilinde olmalıdır. Çünkü bugün ahlakı kaidelere hücum edenler, münhasıran müspet ilimlere istinat ediyorlar. Ahlak da hakikaten müspet ilim suretinde tesis edilmelidir ki ahlakı kaidelerin bu hücumlara karşı devamlı ve kat’i mukavemeti mümkün olabilsin.”¹⁵

Gökalp’ın “yeni ahlak” olarak nitelediği “içtimai ahlak” tam da onun düşünce evreninin geliştiği ve kaynaklarını Tanzimat modernleşmesinden alan ve içerisinde yaşadığı Meşrutiyet dönemi siyasal ve kültürel ikliminde pekişen, Cumhuriyetle beraber uygulanma alanı bulan bir doğrultuya sahiptir. Bahsi geçen yeni ahlak ya da içtimai ahlakın en temel özelliği, içerisinde yaşanan zamanın ihtiyaçları ve gereklerine cevap verebilecek nitelikte ve mutlak olarak ilmi bir temele dayalı, pozitivist bir yaklaşımın bir ürünü olmasıdır.

Kazım Nami’de Gökalp gibi çocukların ahlakı doğrularının ve alışkanlıklarının oluşturulmasında dini ahlakın referanslarından ziyade içerisinde yaşanan toplumun ve zamanın ihtiyaçlarını esas alarak, onlara evrensel insanlık değerlerinin kazandırılmasının gerekliliğini şöyle açıklamıştır;

“Tek başına yaşayan bir fert mevcut olsaydı onun için ahlak tasvirine dahi ihtiyaç olmazdı. Ahlak, ancak cemiyet hayatının mevcududur. Cemiyet içinde, cemiyet için mevzua bahsi olabilir. Binaen aleyh ahlakın, bu içtimai olan esasını göz önüne getirmek, ferdi cemiyet için hayırlı kılacak bir şekilde yetiştirmek din, mezhep, tarikat, sınıf, mevki farklarının tevellüd ettirmeden, çocuklarımızın taze yüreklerini korumak, oraya insani ahlakın itiyatlarını yerleştirmek lazım gelir.”¹⁶

Dolayısıyla Nami de, Durkheim ve Gökalp gibi ahlak konusunda, yeni modern devletin doğası ile sosyal ve ekonomik süreçlerin, yeni üretim ilişkilerinin göz ardı edilemeyeceği gerçeğinden hareket ederek, ahlakın toplumsal bir olgu olduğunu ve ancak toplumsal ilişkiler içerisinde var olabileceğinin altını çizmiştir. Gökalp, toplumu sınıf çatışmalarından uzak, farklı mesleki zümrelerin, meslek örgütlerinin dayanışma içerisinde olduğu korporatist bir anlayışla kavramıştır. Gökalp’ın bahsi geçen sınıf ve sınıf çatışmalarının olmadığı, mesleki örgütlerin dayanışmasına dayalı olan anlayışı siyasal politika düzeyinde korporatist, toplum felsefesi düzeyinde ise solidarizm (dayanışa-tesanüt) ile açıklanabilir.¹⁷ Onun solidarist ahlak anlayışında birey, toplum içerisinde anlam kazanır.¹⁸ Buna göre, uyumlu bir toplumun ve uzlaşmaya dayalı bir siyasetin harcı toplumsal birlik ve dayanışmadır. Dayanışmanın temelinde ise “ortak vicdan” ve “ahlaki mefkûreler” bulunmaktadır. Ona göre bu

¹³ Ziya Gökalp, *Türk Ahlakı*, Yay. Haz. Mustafa Görgeç, İstanbul: Türk Kültür Yayıncısı, 1975, 36-38.

¹⁴ Gökalp, *Türk Ahlakı*, 34-36.

¹⁵ Gökalp, *Türk Ahlakı*, 35.

¹⁶ Kazım Nami (Duru), *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli*, 9. Muallim Ahmet Nihat, *İstikbalde Halk ve Ahlak*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1930, 115.

¹⁷ Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi 1908-1980”, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, c. 4, Yay. Yön. Sina Akşin, 4. Bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, 368. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İstanbul: Deniz Yayınları, 2009, 6. Baskı. 135-156.

¹⁸ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İstanbul: Deniz Yayınları, 2009, 6. Basım, 143.

mefkûrelerin en önemlisi “vatani ahlakıdır.” (Gökalp’in vatani ahlakının temel referansı coğrafya değil kültürdür.) Dolayısıyla vatani olan “ulusal ahlakın” yüksek olması “milli tesanütün” temelidir. O “milli” “vatani ahlakın” temelinde milli vazifeleri görmüştür.¹⁹ Ele alınan dönem içerisinde hem çocuk eğitimi ve terbiyesi üzerine hem de kadın sorunu üzerine yazdıklarıyla bilinen Sabiha Zekeriya Sertel ise bu konuda çocuk ahlak ve terbiyesinin içtimai-toplumsal yönünü vurgulayarak, çocuğa içerisinde yaşadığı topluma muhite göre istikamet ve inkişaf yollarının çizilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre, çocukların ahlaki erdemleri öğrenmesi ve bu yöndeki terbiyesi içtimai müesseseler ve içtimai muhit tarafından çocuğa telkin edilmeli, bu telkin süreci çocuğun içtimai muhite tevfiği şeklinde olmalıdır. Bu yanı sıra yukarıda ifade edilen içtimai-toplumsal ahlakın belirleyici rolüne vurgu yapılarak Cumhuriyet çocuklarının, Cumhuriyetin ve Cumhuriyet toplumunun ihtiyaçları ekseninde bir anlayışa yetiştirilmeleri gerektiği savunulur.²⁰ Bununla beraber çocuklara kazandırılacak olan ahlaki erdemlerin temel amaçları arasında çocuğu içerisinde yetiştirdiği toplumun amaçları ve hayat için hazırlamasının yanında aynı zamanda medeni bir devletin üyesi olarak onu işe yarar kılmak amacı da taşınması gerektiğini belirtilir.²¹ Ahlaki erdemlerin üzerinde durulması gereken bir diğer özelliğinin de çocuğa millet, aile ve toplumsal hayatta düzenin sağlanması yönündeki kanunların önemini vurgulanmasıdır.²² Nihayetinde çocuklara öğretilen ahlaki erdemlerin ve bu yöndeki terbiyenin en temel amacı; çocuğu faziletli bir insan yapmak, “cemiyet-i insaniyeye karşı müfit, meslek ve maharet sahibi insan olmanın yanı sıra kuvve-i bedeniye ile kabiliyet-i fikriye ve ahlakiyenin tekâmülünü sağlamak” olmalıdır.²³ Baltacıoğlu ise bir toplumun gelişmesi ve ilerleyebilmesi ancak bu ortak şuur “içtimaiyatçılık” sayesinde ve ortak bir “mefkûreye” bağlılıkla mümkün olabilirdi.²⁴ Bu bağlamda Cumhuriyet toplumunda, Cumhuriyetin ilke ve idealleri ekseninde inşa edilecek olan çocukların ve genç nesillerin sahip olmaları gereken ahlaki erdemler öncelikle toplumu ve toplum yararını amaçlamalıdır. İçtimai-toplumsal ahlak olarak adlandırılan bu ahlak anlayışı toplum yararını hedeflediği gibi aynı zamanda, toplumun ilerlemesi, “medeni” bir devletin bireyinin inşa edilmesi, toplumun yararı doğrultusunda ortak bir şuur, ortak amaçlar, ortak toplumsal kolektif değerlere, ahlaki normlara sahip bir toplum inşa etmeyi amaçlamıştır. Yukarıda yer verilen tüm görüşler Cumhuriyet döneminde millet ve halk tasavvurunun da biçimlenmesinde etkili olmuştur. Zira Cumhuriyetle beraber egemenliğin kaynağının millete ve halka dayandığı, bu haliyle milletin ve halkın tek ve bölünmez olduğu, içerisinde tezatların, sınıf farklılıklarının en aza indirildiği bir halk ve millet tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur doğrultusunda solidarist halkçı söylemler, cumhuriyetin ilanı ve sonrası süreçte özellikle önemsenmiş ve politik söylemin vazgeçilmez retoriği haline gelmiş, bu haliyle de cumhuriyetin farklı siyasal ve sosyal konjonktürlerinde farklı bağlamlarda vurgu kazanmıştır.

Literatürde solidarist olarak kavramsallaştırılan ve ele aldığımız dönemin metinlerinde tesanüt-dayanışma olarak adlandırılan toplum anlayışında çatışma değil ahenk ve uyum esastır. Gökalp gibi Osmanlı aydınlarını derinden etkilemiş olan dayanışmacı, tesanütçü toplum anlayışı, Cumhuriyet aydınlarının da önem verdikleri bir düşünce sistemi olmuş, bu haliyle de halkçı düşüncenin toplum tasavvurunu biçimlendirmiştir.²⁵

Bu bağlamda solidarist ve dayanışmacı ahlakın egemen olduğu bir toplumda eğitimin temel amacının, geleceğin bireyleri olan çocukları toplumsallaştırarak, onlarda dayanışma ruhu, ulusal-kolektif değerler yaratarak, ahlaksal ve kültürel normlar eşliğinde onları yetiştirmek ve tüm bu norm ve değerlerin onlar tarafından içselleştirmelerinin sağlanması gerektiğini ortaya konulmuştur.²⁶

Ele alınan dönemde inşa edilmek istenen yeni toplumun ahlaki erdemlerinin temelinde ulusal-kolektif değerler yaratarak bu değerlerin toplumu biçimlendirmesi, genç nesillerin bu değerlerle yetiştirilmeleri amaçlanmıştır. Erken Cumhuriyet Döneminde bahsi geçen ulusal kolektif ahlaki erdemler içerisinde yer alan ve üzerinde önemle durulan değerlerden biri de tutumlu olmak ve tasarruflu yaşamaktır.

Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi aynı zamanda iki savaş arası dönemi ifade etmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllar, Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren süren uzun savaş

¹⁹ Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm*, 133-134.

²⁰ Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 45 (Haziran 1930): 16, 17.

²¹ Zeki Mesud, “Maarif Vekâleti Müfettişliği Tetkik ve Düşünceleri: Talim ve Terbiyenin Ferdi ve İçtimai Hayattaki Ehemmiyeti”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, s. 7 (1 Mayıs 1926): 74-96.

²² Abdülfeyyaz Tefvik, “Terbiye ve İlmi Terbiye”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 3 (Kânunuevvel 1926): 24.

²³ Burhaneddin, “Terbiye ve Ehemmiyeti”, *Osmanlı Genç Dernekleri*, 15 (1 Ağustos 1919): 12, 13.

²⁴ Duygu Köksal, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu İnkılâp ve Terbiye: Ulusun ‘Çocukluğu’”, *Toplumsal Tarih*, s. 40 (Nisan 1997): 9.

²⁵ M. Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, 2. bs. c. 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 276, 282.

²⁶ Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm*, 116.

yılları ile Kurtuluş Savaşı süreci sonrası dönemin zorlu ekonomik koşulları içerisinde geçmiştir.²⁷ Cumhuriyet hükümetlerinin uygulamaya koydukları ekonomik programlar, hem bahsi geçen dönemin zorlukları, hem 1929 Dünya Ekonomik Krizi, hem de özellikle 40'lı yılların ikinci yarısında gittikçe keskinleşen II. Dünya Savaşı'nın dayattığı zorlayıcı koşullar içerisinde uygulanmaya çalışılmıştır. Zira 1929'da yaşanan Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye'yi de görece etkilemiş, krizin olası olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla öncelikle tasarruf tedbirlerine başvurulmuştur. Böyle bir ortamda her bir yurttaşın yapacağı tasarrufun, "Cumhuriyetin milli serveti" olacağı, yarının yetişkinleri olacak olan çocukların, hem tasarruf-arttırma, hem de yerli malı kullanımı konusundaki terbiyesinin ülke ekonomisi açısından oldukça önemli olduğu savunulmuştur.²⁸

Yukarıda ifade edildiği gibi "milli" "vatani ahlakın" temelinde milli vazifeler görülmüştür, bu vazifelerden biri de toplumun ortak ekonomik çıkarlarını temin edecek toplumun, devletin ve milletin kalkınmasına, ekonomik refaha erişmesine katkıda bulunulacak tutum ve davranışlara sahip olmaktır. Bu yanı sıra ele alınan dönem içerisinde bahsi geçen zorlu ekonomik koşullarda çocuklara tutumlu olma ve tasarruf terbiyesinin öğretilmesi ve bunun çocukların, genç nesillerin hayatında hem ahlaki bir erdem hem de özellikle okul terbiyesinin bir parçası olarak görülmesi için çaba sarf edilmiştir. Bu yolla hem çocuklarda hem de toplumun genelinde milli ekonomi anlayışına uygun olarak tasarruf ve yerli malı tüketme alışkanlığı kazandırılmaya uğraşmıştır.²⁹ Hafta dolayısıyla okul çocuklarına tutumlu olmanın, yerli malı kullanmanın, israftan kaçınmanın, bolca ve gereksiz tüketme alışkanlığı yerine ihtiyaç olduğunda tüketmenin, az ve yerli yerinde tüketmenin ahlaki bir erdem olarak benimsenmesi telkin edilmiştir.

Bu bağlamda, dönemin ahlak temalı yazılarında ahlakın temel belirleyeni, toplumsal ortaklıklar, toplumsal ve milli çıkarlardır. Buradan hareketle ifade edilecek olunursa ele alınan dönemin genel ahlaki kabulleri bağlamında, toplum ahlakının dışladığı ve "ahlaksız" olarak nitelediği en kusurlu davranışlar, bireylerin kendi çıkarlarını, toplumun genel çıkarlarından üstün tutmaları halidir. Bu durum ele alınan dönem içerisinde ortaya konan ahlak temalı bir yazıda şöyle ifade edilmiştir;

"Ferdî menfaati için topluma zarar verenler birer cani gibi teşhir edilmeli ve bunun en büyük ahlaki suç ve günah olduğu sarsılmaz bir inanç haline getirilmelidir. Sosyal faydayı kendi özel faydasına feda edenlerin, bir toplumda yaşama hakkına sahip olması ve hele bu suçundan dolayı toplumun nefret ve tepkisine uğramaması egoizmi teşvik eder. Bu tipler yalnız cemiyete zarar vermekle kalmazlar, aynı zamanda ahlaksızlığı, ahlak haline getirirler. Böyle insanları eğer cemiyetin baskı ve müeyyidesi yola getirmese hiçbir din yola getiremez. Sosyal faydaya ahlakın ön planında sarsılmaz bir kutsallık verildiği o cemiyet, her türlü manevî sarsıntı ve buhrandan kendisini kurtarır."³⁰

Toplumun çıkarlarının, bireylerin çıkarlarının üzerinde olması gerektiği anlayışı, Erken Cumhuriyet Dönemi ahlak ve terbiyesinin de temel belirleyenlerindedir. Zira daha çocukluk yaşlarından itibaren her bireye verilecek olan terbiyenin ve ahlaki erdemlerin özünde her şeyden önce çocuğun içerisinde yaşadığı cemiyeti, vatani ve milletin çıkarlarını düşünmesi gerektiği telkin edilmeliydi. Öyle ki bu durum çocuğun "secciyesinin" (karakterinin) bir parçası haline getirilmeliydi. Toplumsal ahlak ilkelerini gündelik hayatlarında başarıyla

²⁷ Osmanlı devletinin son dönemlerinden başlayarak devam eden ve Kurtuluş Savaşı sürecinde de önemli kayıplara uğrayan Anadolu toplumunun "beşerî sermaye" açısından hayli yoksul olduğu söylenebilir. Kurtuluş Savaşı sonrasında yaklaşık 10 yıllık savaş süreci geride kalmış, ülkede, nüfusun üretken olan önemli bir kısmı kaybedilmiş, yoksullaşmış, bitap düşmüş, büyük çaplı göç ve ölümlerin yaşandığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki yüksek ölüm oranı, sadece savaşlar ve savaş süreci içerisinde yaşanan göç ve diğer etmenlerden dolayı değil, aynı zamanda savaş süreci içerisinde yeterince önem verilemeyen sağlık ve hijyen gibi etmenler de salgın hastalıklara bilhassa da verem, kolera, sıtma ve tifoya sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan Özellikle Rum ve Ermeni göçü ile beraber sanayi ve ticarete yeri kısa zamanda doldurulamayacak ustalık ve bilgi birikimi de gitmişti. Temelde sanayinin zayıf olduğu bu toplum yapısında, köylülük ve tarımsal üretim, ekonominin önemli belirleyeniydi. Ancak Osmanlı son döneminden itibaren başlayan sürekli savaş süreci, beraberinde ciddi bir nüfus kaybını da oluşturmuştu. Bu durum, tarımsal iş gücü eksikliğini oluşturmuştur. Öyle ki 1923 yılına gelindiğinde yeni devletin sınırları içerisindeki nüfus %20 azalmıştı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Ankara: YurtYayınevi, 1982, 88-131. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, 24. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, 43-45.

²⁸ "Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür", Çocuk Sesi, c.3. 154 (12 Kânunuevvel 1932): 3. "Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası", *Doğan Kardeş*, c. 1, 9(1 Aralık 1945): 3. "Harp İçinde Çocuk", *Çocuk*, c. 4, 163 (13 Sontesrin 1939): 1.

²⁹ *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940): 12-14.

³⁰ Cahit Tanyol, *Sosyal Ahlak Laik Ahlak Giriş I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960, 203.

sürdüren ve bu konuda idealize edilen Batı toplumlarının, bu meseleye büyük önem verdikleri ve çocukların ahlaki terbiyelerinde toplumsal ahlak ilklerinin belirleyici bir rol üstlendiği vurgulanmıştır.³¹

Kısacası erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temeli, Tanzimat ile başlayan ve II. Meşrutiyetle beraber gittikçe güçlenen ve kaynağını Batı modernleşmesinden alan laik-seküler, pozitivist, ilerlemeci bir anlayışa dayanmaktadır. Bu yanı sıra özellikle II. Meşrutiyet döneminde ilk nüveleri ortaya çıkan laik-seküler toplumcu ahlak anlayışı ile Cumhuriyetin inşa etmeye çalıştığı ahlak anlayışı görece düşünsel bir sürekliliğe sahiptir.

Ortaya konulan tüm bu söylemlerden de anlaşılacağı üzere ele alınan dönemin ahlak anlayışı, temelde Batı modernleşmesinde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerin değişimiyle beraber, hızla değişen ve dönüşen toplumsal yapıyı karşılayacak yeni bir ahlak anlayışını inşa etmeye dönüktür. İctimai (Toplumsal) ahlak anlayışı olarak kavramsallaştırılan bu ahlak anlayışına göre; toplumun ortak ideallere bağlılığı çerçevesinde oluşturduğu toplumsal dayanışma ve iş birliği o toplumun, toplumsal bağlarının ve toplumsal yapısının aynı zamanda geleceğini daha güçlü kuracağını önemli bir işareti olarak görülmüştür.

Erken Cumhuriyet Dönemi Metinlerinde Dayanışma Yardımlaşma

Avrupa'da 18 ve 19. yüzyıllarda yaşanan devrimler, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıyı köklü bir değişime uğratmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında keskinleşen sınıf kavramı ve sınıf çatışmaları, bu sınıflara ait farklı dünya tasavvurlarını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda 19. Yüzyılda şekillenmeye başlayan kapitalizm ve sosyalizm dışında korporatizm, bir "üçüncü yol" projesi olarak ortaya konmuştur. Korporatizm gerek ekonomide ve siyasette gerekse toplumsal ilişkilerde insanların bireyselleşmelerinin önüne geçmek amacıyla onları, yaşadıkları cemaatlere zorunlu olarak katılmaları gereken kurumlar içinde tutmayı hedefleyen bir toplum projesi olarak şekillenir.³² Bir toplum ve ekonomi modeli olarak korporatizm, toplumu, birbirine karşılıklı olarak bağımlı ve işlevsel bakımdan birbirini tamamlayan parçalardan oluşan organik ve kendi içinde uyumlu bir bütün olarak tasavvur etmiştir.³³ Bu süreçte Fransa'da ise korportizmin daha ılımlı bir yaklaşımı olarak görülen dayanışmacılık (Solidarizm) yaygınlık kazanırken, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası süreçte ülkenin, resmi politikası olarak uygulanır.³⁴ Liberal ve sosyalist düşüncede varlığı doğal kabul edilen sınıf ve sınıfların çıkar çatışmasını temelden reddeden solidarizme göre, güçlü bir toplum yapısı kurmanın ve ideal toplumsal yaşamın ancak toplumsal gruplar arasında uzlaşma ve dayanışmanın ön plana çıkarılması ile mümkün olacağı savunulmuştur.³⁵

Türkiye tarihine bakıldığında solidarist olarak nitelenen ancak dönemin terminolojisinde halkçılık olarak anılan pratikler, farklı konjonktürlerde farklı anlamlar kazanmıştır. Halkçılık söylemi, tesanütçülük adı verilen Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin Solidarizminin (dayanışmacılık) de önemli etkilerini taşır.³⁶ Osmanlı geçmişinde, Jön Türkler arasında halk ve halkçılık kavramının gündeme geldiği, sonrasında İttihat ve Terakki Partisi, bunu farklı bağlamlarda politik bir yaklaşım olarak benimsemiştir.³⁷ Bahsi geçen halkçılık kavramını da içerisine alan korporatist ve solidarist düşünceler, Türkiye'de Emil Durkheim'ın sosyolojik yöntemi ve toplum modelinden etkilenen Ziya Gökalp öncülüğünde, I. Dünya Savaşı sonlarında özellikle Milli Mücadele yıllarından itibaren "milli birlik, beraberlik ile milli egemenlik" kavramları etrafında tartışılmıştır.³⁸ Milli Mücadele sürecinde halkçılık kavramının önem ve değer kazanmasında, bu süreçte farklı toplum kesimlerini ortak bir mücadele etrafında mobilize etmenin amaçlanmış olması bulunmaktadır. Bununla beraber Millî Mücadele yıllarında, Sovyetlerle kurulan iyi ilişkiler ve bu ilişkilerin geliştirilmesi notasında halkçılık belirgin bir şekilde ön plana çıkarılmış ve vurgulanmıştır.³⁹

Solidarist halkçı söylemler, Cumhuriyetin ilanı ve sonrası süreçte özellikle önemsenmiş ve politik söylemin vazgeçilmez retoriği haline gelmiş, bu haliyle de Cumhuriyetin farklı siyasal ve sosyal konjonktürlerinde farklı bağlamlarda vurgu kazanmıştır. Zira halkçılık daha 1921'de yapılan Anayasanın içeriğinde

³¹ Dr. Lapira, "Ahlaki Seciye", Çev. F. Fikret, *Terbiye Mecmuası*, 5, (14 Teşrinisani 1334): 182-184.

³² Aykut Kansu, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 2. Basım, 254.

³³ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm*, 105.

³⁴ Kansu, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", 254.

³⁵ Kansu, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", 258. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm*, 135-140.

³⁶ M. Asım Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 2. Basım, 281.

³⁷ Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", 272-274.

³⁸ Aykut Kansu, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", 258-261. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm*, 97.

³⁹ M. Asım Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", 272-275.

gözlemlenebilmekteydi.⁴⁰ Yine Nisan 1923'te kabul edilen Dokuz Umde'de ve CHP'nin 1927'deki İkinci Kurultayında, halkçılık düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. Nihayetinde CHP'nin 1931'deki Üçüncü ve 1935'teki Dördüncü Kurultaylarında halkçılık, diğer ilkelerin yanında partinin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir.⁴¹ Erken cumhuriyet döneminde halkçılık anlayışının en belirgin özelliği, "hâkimiyet-i milliye" kavramında somutlaşmış ve bu kavram, cumhuriyetçilik ilkesinin altyapısını oluşturmuştur. Bu haliyle Cumhuriyetin halkçılık anlayışı, cumhuriyetçilikle olduğu kadar milliyetçilikle de örtüşmüştür.⁴²

Cumhuriyetle beraber egemenliğin kaynağının millete ve halka dayandığı, bu haliyle milletin ve halkın tek ve bölünmez olduğu, içerisinde tezatların, sınıf farklılıklarının en aza indirildiği bir halk ve millet tasavvur edilmiştir. Böylece Cumhuriyetle gündeme gelen "sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" söylemi tarihsel bağlama oturtulduğunda burada "sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle" tasavvuru sosyalist ya da komünist hareketlerden çok Osmanlı'nın toplumsal ve siyasal yapısına karşı öne çıkarılmış, milliyetçi bir söylemin unsurlarından biri haline gelmiştir.⁴³ Zira uygarlığın bireyciliğini temsil eden, liberal ve Batılı toplum modeline karşı, solidarist model, ulusun birlik ve dayanışmasını ifade etmiştir.⁴⁴

Durkheim'e göre; çocukların ahlak eğitimi konusunda üzerinde durulması gereken önemli hususların başında, çocukların içerisinde yaşadıkları sosyal gruplara olan bağlılıkları gelmelidir. Buna göre, iradi açıdan bağlı olduğumuz tek psikolojik ve ahlaki varlık toplumdur. Öyleyse ahlaki eylem toplumu amaçlamalıdır.⁴⁵ O, ahlakın, "toplumsal yaşamın başladığı yerde başladığını" bu yanıyla çocukların ahlaki eğitimlerinde üzerinde durulması gereken hususun, insanların daha çocukluk yıllarından itibaren, ahlaki bir varlık olabilmesi için kendi dışında, çevresinde bulunan varlıklara bağlanması ve düzeyi ne kadar basit olursa olsun bu toplumla dayanışma içinde olması gerektiğidir. Bu nedendir ki ahlaki eğitimin ilk görevi, çocuğu en yakınında bulunan grup olan aileden başlayarak, içinde yaşadığı topluluğa bağlamaktır. Böylece, insanlar, içine doğdukları toplum ve bağlı olduğu çeşitli toplumsal gruplarla dayanışma içinde olduğu sürece "iyi ahlaklı" olduğunu göstermiş olacaktırlar.⁴⁶ Bununla beraber bağlı bulunduğu toplumun çıkarlarına uygun davranmayan, yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ve toplumun genel dayanışmasının dışında kalan kişiler "egosit" olarak nitelenmiştir. Onun yaklaşımında, toplumla insan arasında akla gelebilecek en sıkı ve yakın ilişkiler kurulabilmiş olunmasının temel nedeni; toplumun, insanın tözünün bir parçası olması, bir anlamda insandaki en iyi yanları yansıtıyor olmasıdır. Bu yanıyla "egoist" bir yaşantı insan doğasına aykırıdır. Durkheim'a göre, egoist insan, kendi varlık nedenini kendinde bulabilen ve kendine yetebilen biri gibi yaşamaktadır. Oysaki toplumsal bir varlık olan insan için bu mümkün değildir.⁴⁷

Erken Cumhuriyet döneminde, toplumsal bağlılık ve dayanışma konusu, dönemin ahlak anlayışının temel kavramları arasında yer almıştır.⁴⁸ Afet İnan, Medeni Bilgiler kitabında "bağlılık" (solidarite) kavramını ele almış

⁴⁰ Bu konuda Afet İnan'ın Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, kitabının "Müsavat", ve "İş Bölümü", kısımlarına bakılabilir. Afet İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, I. Kitap, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, 95-100. Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", 275.

⁴¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*, Cilt. 3, İstanbul: Deniz Yayınları, 3. Basım, 2008.

⁴² Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", 275.

⁴³ Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", 276, 277.

⁴⁴ Taha Parla, Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, Yay. Haz. Fusun Üstel, Sabir Yücesoy, İstanbul: Deniz Yayınları, 6. Basım, 2009, 77.

⁴⁵ Durkheim, *Ahlak Eğitimi*, 71, 72.

⁴⁶ Durkheim, *Ahlak Eğitimi*, 80-83.

⁴⁷ Durkheim, *Ahlak Eğitimi*, 76-83.

⁴⁸ Bu çalışmada konu edilen Erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışına, diğer modern toplumlarda olduğu gibi toplumsal bir olgu olarak bakılmış, bu bağlamda ahlakın ve ahlaki erdemlerin ulus devletin ve toplumun genel çıkarlarını ve yararını gözetken, toplumun genel normlarının biçimlendirdiği bir alan olduğu kabul edilmiştir. Bu çalışmada ele alınan dönemde "İçtimai, vatani ya da milli ahlak" olarak nitelenen bu ahlak anlayışının kaynağı; literatürde solidarist, dayanışmacı toplum ve bu toplumsal yapının ahlak anlayışıdır. Batı'da kaynağı Fransa olan bu toplum anlayışı Türkiye'de II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde Durkheim'ın düşüncelerinden etkilenen Ziya Gökalp tarafından ortaya konulmuş ve savunulmuştur. Gökalp'e göre, solidarist ve dayanışmacı ahlakın egemen olduğu toplumda eğitimin amacı, işlevi, geleceğin bireyleri olan çocukları toplumsallaştırarak onlarda, dayanışma ruhu ve ulusal-kolektif değerler yaratarak, ahlaksal ve kültürel normlar eşliğinde onları yetiştirmek ve onların tüm bu norm ve değerleri içselleştirmelerini sağlamak olmalıdır. Gökalp'in bu yöndeki tüm düşünceleri bu çalışmanın sınırlarını oldukça açacağı düşüncesiyle kısaca ifade etmek gerekirse bu çalışmada, ele alınan Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda çocukların sahip olması beklenen bu yanıyla idealize edilen en önemli ahlaki erdemlerden biri de dayanışma ve yardımlaşmadır. Ele aldığımız dönemde Türkiye'de Solidarist toplum ve içtimai ahlak konularında yazdıkları ve ortaya koyduklarıyla bu konuda belirleyici bir etkiye sahip olan Gökalp'in düşünceleri bu yanıyla bu çalışmanın da ilgili kısmında kendisine haklı bir yer bulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Taha Parla, Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, Yay. Haz. Fusun Üstel, Sabir Yücesoy, İstanbul: Deniz Yayınları, 6. Basım, 2009, 131-148.

ve toplumsal bağlılık kavramını, güçlü bir devlet ve toplum yapısı oluşturmanın anahtar kavramı olduğunu vurgulamış, bu kavramın içerisinde barındırdığı içtimai ve iktisadi yanları üzerinde durmuştur.⁴⁹ Ona göre, ahlakın temelinde kişisel sorumluluk duygusu bulunmaktadır. Bağlılık yaklaşımının ise bireyin sorumluluk bilincini zayıflatabileceği ve bu yanıyla da ahlaka çok sağlam bir temel teşkil etmeyeceği düşüncesine karşın sorumluluğun, pratik yaşamda bireylere şunları öğrettiği üzerinde durulur. “Başkasının iyiliğinin, bizim iyiliğimiz olduğu, başkasının kötülüğünün ise bizim kötülüğümüz olacağı, bu nedenle iyiliği sevmek, kötülükten kaçınmak gerektiği...” vurgulanır.⁵⁰ Toplumsal bağlılık, sorumluluk ve toplumsal iş bölümünün, insanları hem gündelik yaşamlarında hem de bilincinde birbirlerine ihtiyaç duyan ve toplumsal “borç” kavramı ekseninde birbirlerine bağlılıklarını pekiştiren bir unsurdur. İnsanların içine doğdukları topluma “borçlu” oldukları varsayılarak bireye, vatandaşa düşen en önemli ahlaki görevlerden biride de bu borcu ödemesidir. Bahsi geçen “borcun” neden ve ne şekilde ödenmesi gerektiği hususunda, insanların sahip oldukları oranda, devlete ve topluma katkıda bulunmaları gerektiği belirtilirken, devlete vergi ödenmesi, yardım kurumlarına, okullara, yaşlı ve hastalara, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi gibi çabaların, toplumsal borcun ödenmesinin ve toplumsal bağlılığın sağlanmasının önemli araçları olduğu hatırlatılır. Bu haliyle toplumsal bağlılığın, “herkes kendi için” yerine “herkes herkes için” anlayışını getireceğini, bu düşünüşün ise toplumu içtimai, milli ve insani kılacağı savunulmuştur.⁵¹

Ziya Gökalp ise toplumsal bağlılığı vurgulamak adına “fert yok, cemiyet var” düsturundan hareket etmiştir.⁵² Ancak bu sözün bireyi toplum karşısında hiçleştirmek “eritmek” anlamı taşımadığı burada kast edilen şeyin; bireyin kendi kişisel çıkar ve beklentileri karşısında toplum için “fedakârlık yapan, tesanüt ihtiyacıyla hareket eden” kendisiyle beraber içerisinde yaşadığı toplumu düşünen, sosyal yardım bilinciyle çalışan bir birey olduğundan bahsedilmiştir. Bahsi geçen ve toplumsallık bağlamıyla, toplum içerisinde değer kazanan bireyin, sahip olması beklenen temel özelliklerinden biri de aynı zamanda hiçbir yardım almadan kendi başına iş yapma becerisine sahip olmasıdır. Bu durum şu şekilde ifade edilmiştir;

“... Hulasa, Türk cemiyetinde fert içtimai bir nizam içinde vakur bir şahsiyettir. O, ne hudutsuz ve hudutsuz olduğu için lüzumsuz bir merhamet sahibidir; ne de merhamet hissinden uzak, iptidai bir hodkâmlık içinde sert ve haşin bir tabiata maliktir. Ferden romantik bir hassasiyet değil, realiteye uygun ölçülü bir hassasiyet aranır. Şahsi liyakat her zaman takdir edilir ve istenir. Buna mukabil fert de saadetini cemiyetin menfaatinde arar ve memleket kaygusunu her endişenin üstünde tutar.”⁵³

Erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışını biçimlendiren bu söylemlerden de anlaşılacağı üzere ahlakın temel belirleyenlerinden olan tesanütçülük, toplumsal bağlılık ve toplumsal dayanışma konusunda bireyin, belli bir ölçüye kadar topluma ve onun çıkarlarına hizmet etmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Bununla beraber bireyin toplumsal çıkarlar için de olsa, özellikle kendi başına iş yapabilme yeteneğini geliştirmesi ve bir ölçüde bağımsız bir iradeye ve toplumsal özerkliğe sahip olması gerektiği savunulmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi Sürelî Çocuk Yayınlarında Dayanışma ve Yardımlaşma

Cumhuriyetin gelecek toplum tahayyülünde dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin önemini vazgeçilmez olduğu vurgusunun odağında çocuklar ve onlara bu yönde verilecek olan ahlaki terbiye bulunmaktadır. Bu terbiye sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların başında çocuğun bencil “egosantrik” hislerle yetişmesinin önüne geçmektir. Zira çocuğun terbiyesinde “milli esaslara müstenit, kolektif ve tesanütçü bir terbiye vermek ile mükellefiz. Mektep yaşından evvel çocuk bahçelerinde toplu yaşayış, müşterek oyunlarla çocuktaki diğerkâmlık duygularını arttırmak ve ‘birimiz hepimiz için hepimiz birimiz için’ prensibini aşlamak vazifemizdir.”⁵⁴ Denilerek çocuk terbiyesi konusunda da daha en başından itibaren bu durumun gözetilmesi ve çocuğun terbiyesinin bu söylem doğrultusunda şekillendirilmesi gerektiğinin altı çizilir. Bu anlayış, beraberinde ahlaki bir alan yaratmakta, bunun da toplumsal yaşam açısından belli ahlaki yükümlülükler doğuracağı, bu yükümlülüklerin ise toplumda bir “ideal” oluşturup, bunu toplumu oluşturan bireylere dayatacağı kabul edilir. Zira Durkheim’e göre ancak bu şekilde toplumu oluşturan bireyler değişik düzeylerde aynı idealin temel

⁴⁹ İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, 101.

⁵⁰ İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, 104.

⁵¹ İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, 101-104.

⁵² Ağah Sırrı Levend, *Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz*, İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940, 88.

⁵³ Levend, *Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz*, 90.

⁵⁴ Fahreddin Kerim Gökay, “Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar”, *Çocuk Haftası*, 7. Kitap (23 Nisan 1935), 40-42.

amaçlarına sahip olabilirlerse ayakta kalabilirler ki ona göre, bunun adı “kolektif idealden başka bir şey olamaz.”⁵⁵ Durkheim’in “kolektif ideal”, Gökalp’ın “milli mefkûre (ideal)” “vatani ahlak”⁵⁶ olarak adlandırdığı, İnan’da ise “milli his” “milli ahlak” olarak adlandırılan⁵⁷ anlayışın, toplumda var olabilmesi için bunun daha çocukluk yaşlarından itibaren öğretilmesi gerektiği vurgulanır. Çocukların bu yöndeki sosyal ve milli terbiyesinin okuldan önce ailede başlaması gerektiği, bu konuda aileye önemli görevler düştüğü, zira ailenin ancak çocukta sosyal ve milli ruhu var edebildiği ölçüde toplum hayatına olumlu katkıda bulunabileceği üzerinde durulur. Çocuğun aile içerisinde kazandığı sosyal bilincin dayanışma, iş birliği ve yardımlaşma gibi toplumsal değerlerin “milli değerler” olduğu, bu değerlerle yetiştirilmeyen çocukların okul sürecindeki eğitimlerinin de zorlaşacağı hatırlatılır.⁵⁸ Bu bağlamda milletin büyük bir aile olduğu metaforundan hareketle; “Millet büyük bir aile gibidir. Ailede herkes birbirini sever, birbirine yardım etmeği tabi görür. Ailede, bir ferdin hasta olması bütün aile uzuvlarını müteessir eder, birinin sevinmesi bütün aileyi neşelendirir. Ailede iş birliği ve iş bölümü küçük fakat ideal bir şekilde mevcuttur. Her fert ailenin refahı için çalışır ve her fert kendine düşen vazifeyi severek yapar”⁵⁹ denilerek aile içerisinde çocuğun kazanacağı bağlılık duygusu, yardımlaşma ve dayanışmanın gelecekte toplum yaşamı içerisinde olacak olan bireyin toplumsal eğitimi ve ahlaki erdemlerinin şekillenmesindeki rolü vurgulanır.

Dönemin Süreli Çocuk Yayınlarında Dayanışma ve Yardımlaşma Konusunun Çocuklara Öğretilmesi

Çocuklara sosyal bilinci aşılamanın zor olduğu, ancak “yardımlaşma, iş bölümü, iş birliği, fedakârlık, vazife ve umumi menfaatin, şahsi menfaate, üstünlüğü, vb. gibi meselelerin ancak gençlerin ve olgun yaştaki kimselerin anlayabileceği kavramlar olduğu hatırlatılır. Bu nedenle bu kavramların çocuklara teorik olarak anlatılmasının, kavratılmasının ve teorik olarak anlatılan bu kavramların, çocuklar tarafından öğrenilmesinin güçlüğüne dikkat çekilir. Böyle bir durumda çocuklara sosyal bilinç yaşatılarak, “tecrübe ettirilerek” tatbik edilerek, telkin edilerek öğretilmelidir.⁶⁰ Zira yeni terbiye anlayışı çerçevesinde eğitim yapılan okullarda, çocuklara sosyal bilinç, dayanışma ve yardımlaşma konuları teorik bir şekilde anlatmaktan ziyade “vazife, fedakârlık, dayanışma” gibi konular çerçevesinde uygulamalı olarak “yaptırılarak, yaşatılarak” kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu konuda, çocuğun aile hayatı içerisinde “anasına, babasına, dedesine ve kardeşlerine bol bol yardım etmesi için her vesileden yararlanması lazımdır.” Böylece toplumsal bağlılığın önemli kavramları olan dayanışma, yardımlaşma, fedakârlık ve iş birliğinin ancak çocuğun gündelik hayatında aile ve çevresinde yaşayan insanların bu yöndeki pratikleri ile öğrenebileceği vurgulanmıştır. Aile hayatında böyle bir ahlak ve terbiye anlayışıyla yetiştirilen çocuğun, gelecek toplum hayatında da diğer insanlarla dayanışma, yardımlaşma ve iş birliği çerçevesinde ailede edindiği anlayışı gündelik pratiklerine yansıtacağı kabul edilmiştir.⁶¹

Baltacıoğlu, yeni toplumu kuracak olan anlayışın böyle bir ahlak anlayışı üzerinden şekilleneceği ve yeni toplumun ahlakının “tesanüt ahlakı” olduğunu vurgular. Ona göre, “Bize zümrevi hayatın bütün icaplarını tanıyan ve yaşayan vatandaşın hayatı lazımdır.” denilerek, “ukala ve sathi adamın” oluşturulmak istenen “yeni adam tipinin tamıyla zıddı olduğunu” ortaya koyar. Baltacıoğlu, yeni cemiyetin ahlakının tesanüt ahlakı olduğunu, bu ahlaka sahip yeni vatandaşın yaratacak olan kurumun okul olduğunu şöyle vurgulamıştır;

“Yeni cemiyetin ahlakı tesanüt ahlakıdır. Bu yeni tipin hamurunu yoğuracak olan muhit, mekteptir, aile değil... Aile vasıtasıyla mektebi ıslah etmek fikri sakattır.! Aile muktedir ise kendi kendini ıslah etsin.! Bugünkü çocuğun, aile hayatı dar ve mahduttur. Mektep hayatı ise geniş, devamlı ve feyizlidir. Mektep bu yaratıcı tesirini yapabilmek için her şeyden evvel ve her şeyden ziyade şu hakikate dikkat etmelidir. Tesanütçü bir ahlakın ve istihsalci bir irfanın hakikati ona dışarıdan başka bir yerden gelmeyecektir. Kendisinden çıkacaktır. Öyle ise mektep her şeyden evvel tesanütçü bir hayata mazhar olmalıdır. Talebe ve muallimler denilen zümreler, müstait oldukları zümrevi hayatı azami derecede yaşamalıdır. Mektep canlı bir mevcuttur. Kendi kendini ıslah edemeyen bir mevcut başkalarını ıslah edemez. Cumhuriyeti yaratan irade mekteplerin binalarında teveccüh etmelidir.”⁶²

⁵⁵ Durkheim, *Ahlak Eğitimi*, 88.

⁵⁶ Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm*, 125-134.

⁵⁷ İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, 11.

⁵⁸ Halil Fikret Kanad, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, 163.

⁵⁹ H. Fikret Kanat, *Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye*, Ankara: Çankaya Matbaası, 1942, 142.

⁶⁰ Kanad, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, 166. İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* 10.

⁶¹ Kanad, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, 165-167. H. Fikret Kanat, *Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye*, Ankara: Çankaya Matbaası, 1942, 143.

⁶² İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Cumhuriyetin Adam Numunesi”, *Mürebberlere*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932, 107, 108.

Ona göre, oluşturulmak istenen yeni toplumun “yeni bir ahlak” ve irade ile inşa edilmesi gerekmektedir. Bahsi geçen yeni ahlakı inşa edecek olan irade, topluma yön verecek yenilik ve dinamikleri bünyesinde barındıracak olan okul ve öğretmenlerdir. Bu yanıyla Baltacıoğlu, bu konuda, Gökalp ve Kanad’ın aksine başta tesanüt ahlakı olmak üzere inşa edilmek istenen toplumun, sahip olması beklenen ahlaki erdemlerinin, eski toplumun, geleneksel ahlak anlayışının sürdürücüsü olarak görülen aileden beklemenin yanlış olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla ona göre, yeni toplumun, yeni ahlakını ve bu yönde yeni bireyi inşa edecek olan irade, okul ve okul öğretmenleridir.

“Yeni toplumu inşa edecek olan yeni nesillerin, aile tarafından değil, okul tarafından yetiştirilmesi gerektiği” ayrıca şu şekilde savunulmuştur; “Dünya tarihinde eşsiz bir devrim yapmış ünlü ulusumuz, bugünün değerlerini yarına anlatacak tanıtacak sevgili cumhuriyeti daima en büyük bir zafer aylası gibi taşıyacak yarının büyükleri olan küçüklerdir. Çocuklarımızı terbiye ederken onların sadece bünyelerini değil, ruhlarını kafalarını karakter ve enerjilerini de yaratacağız. Çocuklarımızı büyütürken onlara sendelemeyen, yılmayan bir azim vereceğiz.”⁶³

Okul bu yanıyla çocuğun, “yeni insanın” “yeni toplumun”⁶⁴ değer ve anlayışı çerçevesindeki sosyalizasyonunda önemli bir rol üstlenmiştir. Böylece çocuk ancak cemiyet içinde kendinden başkalarını düşünerek, fedakârlığa alışarak, hodkâm tabiatını yenerek, toplumun ahlaki erdemleri çerçevesinde üzerine düşen ödevleri ona bildiren bir vicdana sahip olacaktır.⁶⁵

Geçmiş toplum yapısının tesanüt konusunda oldukça yetersiz olduğu ve toplumun içtimai yapısında bulunan tesanütün ise bozulmağa yüz tuttuğu belirtilerek, geçmiş toplum yapısının bu şekilde belirmesinde siyasi iradelerin sorumlu olduğu tespiti yapılmıştır. ⁶⁶ Zira “... Çözümlü cemiyetlerde herkes herkes için değil, yalnız kendisi için çalışır ve gariptir ki bu zamanlarda genç neslin terbiyesi ailelerde ve okullarda ya tamamen ihmal edilir veya onlara da her vesile ile fani ve Zahiri kıymetler telkin edilir. Bu sebeple çözümlü umumi ve devamlı bir hal almış olur.”⁶⁷ “Mutlakiyet ve Meşrutiyet” dönemlerinde toplumun farklı pek çok noktada ayrıştırıldığı ve ferdiyetçiliğin yükseldiği böyle bir ortamdan, milletin bir araya geldiği ve kurtuluşunu sağlamak adına yeniden birlik olduğu dönemde, vahdet mefhumu yeniden söz konusu olmuştur. ⁶⁸ Zira “Anadolu’daki milli hareket ve içtimai faaliyet halka doğru gitmek, köylüye doğru itmek suretiyle manevi ve içtimai tesanütü yeniden canlandırmış ve “milli ahlak” bu hareketle beraber doğarak istikbale uzanmıştır. Söz konusu olan içtimai ve siyasi hareket yeni ahlakın da istikbalini çizmiştir. Millî mücadele sürecinde halk arasında yaygınlaşan tesanüt şu şekilde tarif edilmiştir:

“... Mademki bugünkü tesanüt ahlakı ibresi şahsiyet ve hürriyete doğru dönmüş veya onlara daha fazla yaklaşmıştır. Kıymet mefhumu da orada ve hürriyet içindedir. O halde bugünkü tesanüt mevcut olmakla beraber bu tesanüt düne nazaran daha kıymetli ve daha samimidir.” ⁶⁹ Zira Anadolu halkının bin bir zorluk ve yoklukla kazandığı mücadelenin değerinin bilindiği, bu büyük zaferin arakasında halkın tesanütünün yattığı ve bunun kıymetinin anlaşıldığı hatırlatılır.⁷⁰ Millî Mücadele’nin başlamasıyla halk kitlesinde şuursuz bir şekilde var olan tesanüt, dayanışma ve iş birliğinin harekete geçerek sağladığı fayda düşünüldüğünde bunun öneminin anlaşılması

⁶³ Özmen (İstanbul Sayı 1), “Çocuk”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 102 (Haziran 1935), 9, 10.

⁶⁴ Bu konuda yakın zamanda yapılmış önemli çalışmalardan biri de Seval Yınılmez Akagündüz’ün “Ahlaklı Yurttaş: Cumhuriyet’in İlk Yıllarından Günümüze Ders Kitaplarında Ahlak Eğitimi” adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Yınılmez Akagündüz, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze ahlak eğitiminin tarihsel gelişimini, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan ahlak, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, din kültürü ve ahlak bilgisi gibi ders kitaplarından hareketle ele almıştır. Çalışmada, Cumhuriyetin ortaya koyduğu ilkeler, değerler ve ahlaki erdemlerle inşa etmek istediği “yeni insan, “yeni yurttaş” ve nihayetinde “yeni toplum” yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi ve din kültürü ve ahlak bilgisi kitaplarına odaklanarak ele alınmıştır. Çalışma içerisinde yer verilen ders kitapları, Cumhuriyetin ahlak eğitimi ve bu bağlamdaki ortak temalar eşliğinde değerlendirilmesini amaçlamış, ayrıca bu çalışmada bahsi geçen ders kitapları ve bu kitaplarda ele alınan ahlak eğitimi eksenli temalar, uzun bir tarihsel döneme yayılarak, Cumhuriyetin, içerisine girdiği farklı siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürde nasıl bir değişim geçirdiği de ortaya konmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seval Yınılmez Akagündüz, *Ahlaklı Yurttaş*, Yeni İnsan Yaynevi: 2017.

⁶⁵ Türkan Baştuğ “Çocuk ve Eğitim”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 102 (Haziran 1935), 3-8.

⁶⁶ Kazım Nami (Duru), *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli*, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi 1925), 91.

⁶⁷ Kanat, *Milliyet İdeali ve Topyekûn Millî Terbiye*, 6.

⁶⁸ Kazım Nami (Duru), *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli*, 91, 92.

⁶⁹ M. Cesim, “İçtimaiyat 1: Ahlakçılık Ahlaksızlık”, *Yeni Nesil*, Sene 2, 5 (9 Ağustos 1922), 2.

⁷⁰ Nedim Tuğrul, “Anadolu’nun Yaralarını Saralım”, *Yeni Yol*, 2 (15 Mayıs 1339), 38.

gerektiği ortaya konur. Bu bağlamda toplumda, “içtimai bir ahlakı bize vahdetin esaslarını mektepte kurmak icap eder.”⁷¹

Bu aşamada yeni okulun, gelecek toplumu kuracak olan çocukların ahlaki eğitimindeki yeri ve onlara kazandırması beklenen ahlaki erdemlerinin neler olması gerektiği konusunda Nami, okullarda ahlakın esaslarını nazari bir şekilde gösterecek pek çok faydalı ders olabileceğini ancak bundan daha önemli olanın, “tatbikat” yani uygulamanın olması gerektiği üzerinde durur. Zira ona göre, “Ameli neticelerden çıkarılan nazariyelerin kıymeti şüphesiz daha büyüktür. Amelden mahrum olan bilgi unutulmaya mahkûmdur.” Denilerek ahlak terbiyesinde teoriden ziyade pratiğin önemine vurgu yapılır.⁷² Buna göre çocuğun okul hayatında her gün, her dakika gelişen gerek ferdi gerek içtimai olaylar karşısında ahlak esaslarını canlı bir hale getirerek, iyilik umdelerini çocukların vicdanlarına yerleştirmek için yol gösterici olunmalıdır. Bu konuda Nami yazdığı kitabın son bölümünde “Ders Numuneleri” olarak adlandırdığı metinlerde çocuklara öğretilmesi, kazandırılması beklenen ahlaki esaslar ve erdemlerin neler olabileceğini çeşitli olaylar, hikâyeler ve anekdotlar eşliğinde açıklamıştır.⁷³ Bununla beraber okullarda çocuklara ahlaki esas ve erdemler öğretilirken bunun pratiğin en canlı olacağı yer “mektep cemiyetleridir.” Okullarda bu cemiyetlerin en yaygın olanları spor cemiyetleri olsa da çeşitli adlarla kurulan yardım cemiyetlerinin de çalışmaları ile okul ortamında ve çocuklar arasında yardımlaşma, dayanışma ve iş birliğini arttırdığının altı çizilmiştir.⁷⁴

Sürelî Çocuk Yayınlarında Kimlerle, Nasıl Bir Dayanışma ve Yardımlaşma İçerisinde Olunmalıydı

Erken Cumhuriyet dönemi yayınlarında toplumsal dayanışma temelinde üzerinde en fazla durulan konuların başında toplumun yoksulları, yardıma ihtiyacı olan aileler ile yetim, öksüz, bakımsız, hasta ya da himaye edilmeye muhtaç olan çocuklar gelmektedir. Milli Mücadele’nin kazanılması sonrası, “yüzyıllarca bakımsız, aç, sefil ve yoksulluk, bin bir salgın hastalık içerisinde yaşayan Anadolu’nun..” yaralarının sarılması konusunda yalnızca devletin değil halkın kendi arasındaki dayanışmasının tüm bu zorlu süreci atlama konusunda önemli olduğu ifade edilir.⁷⁵ Cumhuriyetin gelecek yeni toplumunu kuracak olan çocukların, bu süreçte ayrıca önemsenmesi ve onların sağlıklı koşullarda yetişmeleri için herkesin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gerektiği, bunun için varlıklı olunması gerektiği, örneğin kurban derilerinin çocukların yararına faaliyette bulunan kurumlara bağışlanmasının, bayramlarda yapılacak olan yardımlarla çocukların sevindirilmesinin önemi hatırlatılır. Böylece idealize edilen “millî mefkûreleri tahkik ve temin edecek vasıtaları uzaklarda aramaya lüzum olmadığı”, asıl olanın, şimdi acil olanın vatan, millet ve vatanın değerleri olan çocuklar için gereken fedakârlıkların toplumca yapılması olduğudur.⁷⁶

Bahsi geçen yardımlaşma, toplumsal dayanışma konusunda yalnızca millî devletin, millî idealleri doğrultusunda büyük ve güçlü bir toplum kurmak şeklindeki söylemlerden hareket edilmemiş, bu meselenin insani erdemler ve dini faziletler açısından da son derece önemli olduğu hatırlatılmıştır. Zira insanların, sahip olduklarının bir kısmını ihtiyaç sahipleriyle paylaştıkları oranda büyüyecekleri, insanlıklarını güçlendirdikleri, iyilik yapmanın erdemi ve huzurunu yaşayarak hem toplumsal görevlerini yapmış hem de ahlaki yönden kendilerini yüceltmış olacaklardı. Bu durum Zeki Tunaboğlu’nun şiirinde şöyle ifade edilmiştir;

⁷¹ Kazım Nami (Duru), *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli* 91, 92.

⁷² Kazım Nami (Duru), *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli*, 89.

⁷³ Kazım Nami (Duru), *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli*, 105-117.

⁷⁴ M.B. “Çocuklara Öğütlerim: Birbirinize Yardım Ediniz”, *Çocuk*, no. 134 (14.4.1939), 2, 3. Kaklice 39’uncu Mektep Müdürü Tevfik “Tehlikede Olanlara Yardım Ediniz”, *Yeni yol*, 102 (18 Mart 1926), 1278.

⁷⁵ Nedim Tuğrul, “Anadolu’nun Yaralarını Saralım”, *Yeni Yol*, 2 (15 Mayıs 1339), 38. Nedim Tuğrul, “Kardeşlerimize Yardım Edelim”, *Yeni Yol*, 39 (31 Mayıs 1340/1924), 231. Selim Sırrı, “Ruh Terbiyesi: Dostluk, Dostlarla Rabitamız- Dostlara Neden Muhtacız? - Dostlardan Ne Bekleriz”, *Osmanlı Genç Dernekleri*, Sene, 1 12 (1 Ağustos 1334), 1, 2. “Sokaklardaki Küçük Serseriler Nasıl Yaşıyor Düşündünüz mü?”, *Sevimli Mecmua*, 1 (Kanunusani 1341/1925), 1, 2. Oktay Akbal, “Hayattan Görüşler: Yoksulluk!”, *Çocuk Duygusu*, c. 2, 43 (21 Temmuz 1938), 1.

⁷⁶ “Çocuk ve Terbiye: Çocuğun İçtimai Himayesi”, *Türk Çocuğu*, 2 (Teşrinisani 1926), 18-19. M. B. “Gelecek Pazartesi Bayram”, *Çocuk Sesi*, no, 108 (1 Şubat 1932): 2. Hikmet Şevki “Çocuklara Öğütlerim: Kurban Bayramı Geliyor Vazifenizi Unutmayınız”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 123 (27.1.1939), 3. Selim Sırrı, “Ruh Terbiyesi: Dostluk, Dostlarla Rabitamız- Dostlara Neden Muhtacız?- Dostlardan Ne Bekleriz”, *Osmanlı Genç Dernekleri*, sene, 1, 12 (1 Ağustos 1334), 1, 2. “Bizim Mecmua”, dergisinin ana sayfasında Ramazan ayı dolayısıyla çocuklara yapılan çağrıda “Çocuklar her biriniz bir kelle şeker bir küçük mendil veya bir tatlı sözle bir yetimi bir fakiri sevindireceksiniz”, şeklinde öğütte bulunulmuştur. *Bizim Mecmua*, 8 (20 Mayıs 1922), 113. k.s.

“İyilik

Yalnız kendin için yaşarsan eğer,
Olamaz manası böyle bir ömrün,
İnsan yüzündeki gamlı çizgiler,
İyilik edersen elbet gülümser.
Göklerde ışıklar söndüğü zaman,
Herkesler evine döndüğü zaman,
O gün sildiye bir damla gözyaşı,
Bahtiyarlık duyar gönlünde insan.”⁷⁷

Ele alınan dönem içerisinde toplumsal yardımlaşmanın önemi vurgulanırken zaman zaman dini söylemler de kullanılmıştır. Zira Cumhuriyet yönetiminin ahlaki alanı inşası yalnızca Cumhuriyetin değerleri, ilkeleri ve bu ekseninde ortaya koyduğu ahlaki erdemlerle örülmemiş, Cumhuriyet laik bir devlet ve toplum modelini benimseyerek en temelde devletin tüm inanç ve inanca dayalı anlayışlar karşısında eşit mesafede tarafsız olacağı ilkesinden hareket etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda inşa edilmek istenen yeni insan ve yeni toplumun ahlaki erdemleri kimi zaman ulus devletin milli çıkarları ve kutsalları ekseninde örülürken, kimi zamanda toplumun dinsel-geleneksel hafızası ile bağ kurularak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu konuda İslam dininin farzlarından olan zekât vermek ile bunun yanı sıra fitre ve sadakanın hem toplumsal yardımlaşma ve kaynaşmayı sağladığı, hem de dini bir vecibe olduğu hatırlatılarak konunun önemine dikkat çekilmiştir. Bununla beraber İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed ile İslam tarihinin önemli kişileri konu edilerek, onların hayatlarından örneklerle toplumsal yardımlaşmanın yalnızca milli değerler açısından değil, dini ritüel ve akideler açısından da önemi ortaya konmuştur.⁷⁸ Aşağıda yer alan dizelerde olduğu gibi muhtaç durumda olanlara yardımın hem insani hem de dini yönden insanı yücelten yanı şöyle vurgulanmıştır;

Fukarayı i'bad addetmek,
Kimsesiz bir yetimi şad etmek,
Namuradı bermurat etmek,
Hem bir icab-ı ademiyeştir.
Hem büyük, pek büyük ibadettir.⁷⁹

Çocuklara yapılacak olan yardım ve bağışların yalnızca dini bayram ve günlerle ve yalnızca para ve yiyecek, giyecek şeklinde sınırlandırılmaması gerektiği, herkesin bütçesi ve olanakları oranında farklı şekillerde de yardımların yapılabileceği hatırlatılır. Zira *Çocuk Haftası*'nın da çocukları hatırlamak, düşünmek ve onları sevindirmek adına önemli günlerde,⁸⁰ çocukların hayatında yapılan bu tür yardımların küçükte olsa onların hayatlarında önemli değişikliklere kapı aralayabileceği ortaya konmuştur.⁸¹

Bu konuda *Çocuk Sesi* dergisi çocuklara şöyle seslenir; “... Onu en küçük bir muavenetinizle sevindirmiş iseniz siz dünyada en büyük ve en âlicenap bir harekette bulunmuşsunuz demektir. Arkadaşlarınızı düşününüz, fakir kardeşlerinize yardıma koşunuz. Hiçbir yardımda bulunmak kudretine sahip değilseniz bile ona bayram hediyesi olarak okuduğunuz şu '*Çocuk Sesi*'ni de verebilirsiniz.”⁸² Bunun gibi *Doğan Kardeş* dergisi de varlıklı bir okuyucusunun, on yoksul çocuğu *Doğan Kardeş* abonesi yaparak onları sevindirmiş olduğundan bahseder.⁸³

⁷⁷ Zeki Tunaboşlu “İyilik”, *Çocuk*, c.5, 246 (16 Ağustos 1941), 4.

⁷⁸ Kazım Nami, “Sadaka”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 38 (Teşrinisani 1929), 7-8. *Yeni Yol*, “Ramazan Tebriki”, 102 (18 Mart 1926), k.s.

⁷⁹ Faik Ali, “Hemcinsine İmdat ile İnsan Olur İnsan”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 42 (Mart 1930), 4.

⁸⁰ “Yedi Günde Bir Baş Başa: Çocuk haftası Yaklaşıyor”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, 71 (26 Mart 1936), 2.

⁸¹ M. Hülâgü, “Yardım”, *Çocuk Haftası*, 13 (27 Mart 1945): 11. “Çocuklar İçin: Küçük Bir Yardım Hissi Büyük Bir Eser Yaratabilir”, (Almancadan çeviri), *Gürbüz Türk Çocuğu*, 75 (İkincikanun 1933), 14, 15.

⁸² M. B, “Gelecek pazartesi Bayram”, *Çocuk Sesi*, 108 (1 Şubat 1932), 2.

⁸³ “Fakir Arkadaşlarınızı Düşünün!”, *Doğan Kardeş*, c. 4, s. 122 (27 Ocak 1949), 12.

Gürbüz Türk Çocuğu Dergisinde Kazım Nami, modern toplumlarda toplumsal dayanışma ve yardımlaşma konusunda önemli mesafe kat edildiğini, çeşitli yardım kurumlarının, yardıma muhtaç insanlarla, muhtaçlara yardımda bulunmak isteyenler arasında köprü kurarak, toplumsal dayanışmayı sistematik ve kurumsal bir hale getirdiği ortaya koymuştur. Zira “medeni” devlet ve toplumlarda, devletin gücü ve kudreti yalnızca güçlü ordular ve donanmalara sahip olmasıyla değil, aynı zamanda bu toplumlarda yaşayan güçsüz, biçare, yardıma ve desteğe muhtaç olan insanları hangi kurumlar ve mekanizmalar aracılığıyla destekleyip koruyup kollamaları ile ortaya konulduğunu belirterek, toplumumuzda da ancak bu yardımlar sistematik bir şekilde kurumsal bir yapı haline gelebilirse toplumun önemli bir sorununun çözüme kavuşabileceği üzerinde durulmuştur.⁸⁴

Ülkemizde de hayırsever insanların, muhtaç durumda olanlara yardımlarını sadaka şeklinde değil de modern ülkelerde olduğu gibi yardımın sistematik bir şekilde ve bu konuda hizmetleriyle bilinen Himaye-i Etfal, Hilali Ahmer ve Darüşşafaka, Darülaceze gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmelerinin önemine işaret edilir.⁸⁵

Himaye-i Etfal kurumunun, yardıma muhtaç yetim ve öksüz çocukların yardımı için canla başla çalıştığını ancak bu kurumun bakacağı sınırlı sayıdaki çocuk dışında özellikle okullarda yardıma ve bakıma ihtiyacı olan çocukların muaveneti konusunda hem topluma, hem de okul yönetimleri ve öğretmenlere önemli görevler düştüğü belirtilir.⁸⁶ Bu çerçevede okullardaki yoksul ve yardıma muhtaç çocuklara yardımlarıyla bilinen Paşabahçe'nin “Yoksul Çocukları Koruma Birliği” adı altında okullara yaptıkları yardımlar özellikle çocukların iâşe sorunu konusundaki çabaları, *Çocuk Duygusu* dergisindeki fotoğraflarla da ortaya konmuştur.⁸⁷

Hilal-i Ahmer Cemiyeti’de cuma ve bayramlarda, hayır hasenat sahibi insanların, yoksul ve yardıma muhtaç olanlara yardımı için girişimlerde bulunmuş ve onları yardıma çağırmıştır. Hayır sahibi olan kişilerin, yardımlarını, muavenet edecekleri kişilere doğrudan ulaştırabileceklerine dikkat çekilmiştir. Hâlihazırda Avrupa ve Amerika'nın kimi şehirlerinde ikamet etmekte olan Türk ve İslam cemaatlerinin camileri olamasa da cumaları ve bayram günlerinde bir araya geldikleri, bu cemaatlerin bu zamana kadar Hilal-i Ahmer aracılığıyla Türkiye'deki ihtiyaç sahiplerine gönderdikleri yardımların önemine dikkat çekilir.⁸⁸

Kızılay, Çocukları Koruma Cemiyetleri, Düşkünler Evi gibi yardım cemiyetlerinin, ülkede yaşayan ve yalnızca gözle görülür büyük yoksulluk içinde olan ve tamamen yardıma muhtaç olan insanların himayesi ve onlara dönük yardımları amaçlayabilmişlerdir. Oysaki toplumda bu kadar büyük bir yoksulluk içerisinde olunmasa da yardıma ihtiyacı olan fazlaca insan, aile ve çocuk olduğu tespiti yapılır. Söz konusu kişilere de yardımlar yapıldığı, bu yardımların, içerisinde yaşanan toprakların bir geleneği olduğu, zira bir mahallede, sokakta yaşayan insanların, akrabaların kendi aralarında, komşular arasında oldukça yaygın olan bir yardımlaşma ve dayanışma ruhu olduğu ifade edilir. Toplumun kendi içindeki dayanışması, yardımlaşması ile toplumun büyük bir bağlılık ve birlik duygusu da geliştirmiş olacağı vurgulanır. Ancak yardıma muhtaç olanlara yapılacak yardımlar konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli hususun, bu yardımların usulünce ve kimselere bildirmeden, yardım edilen bir aile ise ailenin, çocuklarına bunun sezdirilmeden yapılması gerektiği ifade edilir.⁸⁹

Ülkemizde yaşanan savaşlar, kuraklıklar ve iktisadi buhran dolayısıyla on binlerce çocuğun maddi ve manevi olarak korunmaya muhtaç olduğu, bu çocukların korunması ve desteklenmesi konusunda devletin yanında, ülkede yaşayan her vatandaşın bu meseleyi kendi meselesi olarak sahiplenip elinden gelen çabayı sarf etmesi beklenmiştir.⁹⁰ Zira böyle bir konuda fedakârca çalışan ailelerin “milli ahlak” sahibi oldukları,⁹¹ asil ahlaki değer ve erdemlerin, toplumun dayanıştığı böyle bir konuda olması gerektiği, konu çerçevesindeki dayanışmayı devlet katında çıkarılacak olan “çocuk vergisi” kanunu ile de desteklenebileceği önerisi ortaya konur.⁹²

Diğer taraftan, tüm bu yardım amaçlı söylem ve çabalara bir de eleştiri vardır. Zira ülkedeki tüm yardım müesseselerinin, yardımlarını ve yardım amaçlı çalışmalarının, genellikle şehirlerde yaşayan ve himayeye

⁸⁴ Kazım Nami, “Sadaka”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 38 (Teşrinisani 1929), 7, 8.

⁸⁵ Nami, “Sadaka”, 8.

⁸⁶ “Mekteplerde Fakir Küçük Çocukların İâşesi”, *Çocuk Salnamesi* (1927), 131. Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 58 (Temmuz 1931), 1-2. Hikmet Şevki “Çocuklara Öğütlerim: Kurban Bayramı Geliyor Vazifenizi Unutmayınız”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 123 (27.1.1939), 3.

⁸⁷ “Yoksul Çocukları Koruyalım”, *Çocuk Duygusu*, 19 (3 Şubat 1938), 2.

⁸⁸ “Hilal-i Ahmer'den: Cuma ve Bayram Günleri”, *Genç Anadolu*, 7 (Nisan 1338), 1.

⁸⁹ Arkadaş, “Küçük Yardımlar”, *Arkadaş*, 8 (28 Şubat 1941), 143.

⁹⁰ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 58 (Temmuz 1931), 1, 2.

⁹¹ “Çocuk ve Terbiye: Çocuğun İctimai Himayesi”, *Türk Çocuğu*, 2 (Teşrinisani 1926), 18, 19.

⁹² “Mekteplerde Fakir Küçük Çocukların İâşesi”, *Çocuk Salnamesi*, (1927), 131.

muhtaç kimseler, fakir yoksul, yaşlı ve melüller ya da eytamı kapsadığı ortaya konur. Oysaki köylerde yaşayan insanların da savaşlarda hayatını kaybeden şehitleri, gazileri, yetim, öksüz ve yoksul yardıma muhtaç insanları olduğu belirtilerek onlara da gerekli “muavenetin” yapılması ve bu kahramanlar için köylerde kütüphaneler kurulması ve anlaşılır bir dille eserler yazılması gerektiği belirtilmiştir.⁹³

Buna karşın *Cumhuriyet Çocuğu* dergisi, toplumsal dayanışmanın erken cumhuriyet dönemindeki en kritik konularından olan çocuklara yardım meselesini şu şekilde değerlendirmiştir; “Genç Cumhuriyetimiz devletin geleceğini sağlamlaştırmak ve milletin sonsuz ömrünü düzenlemek için durmadan çalışıyor. Bunun için de en çok çocuğa önem veriyor. Milletin geleceği demek olan çocuklar için hükümet adamları ile bütün yetişkin yurttaşları el ele vermiş çalışıyor.” Bununla beraber Cumhuriyetin, devletin ve rejimin teminatı olacak olan çocukları, nasıl himaye etmeye çabaladığı 1938 yılına ait olan şu istatistikî bilgiyle ortaya konur;

“Bir yandan bütün Türk çocukları okulların çatısı altında toplanırken diğer yandan da bu toplanan yüz binlerce çocuktan yoksul ve bakımsız olanları da bir ana ve bir baba sevgisi ile sarılıyor. Bu büyük insanlık duygusu, bu eşsiz milli birlik hareketi Türkiye okulları çerçevesinde güzel bir görünüm meydana getiriyor. Yalnız İstanbul şehrinde 1938 yılında yoksul çocuklara yardım örgütlerinin topladığı para (43365) liradır. Buna resmi bütçelerden de yapılan (10.000) liralık yardımla beraber (50.000) liralık yardım kuvveti (10869) çocuğun dertlerine yetmiştir. Bu miktar çocuk İstanbul’da yardıma muhtaç olan çocukların % 80’idir. Gerçi alınan sonuç tam değildir. Fakat az da sayılmaz. Çünkü bu değerler daha bir yıl kadar önce ancak bunun yarısı kadardı.”⁹⁴

Ancak İstanbul’daki yardımlar bununla sınırlı kalmamış, şehrin birçok semtlerinde “Barındırma Odaları” kurulmuştur. Adı “Oda” olan bu yurtların temelde “koca koca binalar olduğu” ve oldukça da teşkilatlı oldukları anlatılmıştır.⁹⁵ Yine okullarında başarılı olan çocukların, Maarif müdürlükleri, okul idareleri ve öğretmenleri tarafından çeşitli şekillerde ödüllendirildikleri etkinlikler düzenlenmiştir. Bu etkinliklerden birinde konuşan dönemin önemli bürokrat ve hekimlerinden olan Doktor Besim Ömer Bey, çocukların bir ülke için ne derece önemli olduğunu, “...Çocukları sağlıklı ve güçlü olmayan ulusların yıkılmaya mahkûm olacağını” belirterek ortaya koymuştur. Bu nedenle çocukların korunması ve himayesi konusunda devlet kurumları ve cemiyetler ve vatandaşların iş birliği, dayanışma ve yardımlaşma içerisinde olmaları gerektiği savunulmuştur.⁹⁶

Erken Cumhuriyet Dönemi Sürelî Çocuk Yayınlarında Tutumlu Olma ve Tasarruflu Yaşama

Giriş kısmında da üzerinde durulduğu gibi Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi aynı zamanda iki savaş arası döneminin zorlu siyasal ve ekonomik koşullarını içeren bir zamanı kapsamaktaydı. Kurtuluş Savaşı sonrası Anadolu topraklarında kurulan ulus-devlet bir taraftan I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Kurtuluş Savaşının yaralarını sarmaya çalışmış diğer yandan da ülkenin bir an önce üretim kaynaklarını harekete geçirip kısa zamanda gelişip güçlenmesi ve kalkınması yönünde önemli adımlar atmıştır. Bununla beraber Cumhuriyet hükümetlerinin uygulamaya koydukları ekonomik programlar, bir taraftan 1929 Dünya Ekonomik Krizi, ardından da 40’lı yılların ikinci yarısında gittikçe keskinleşen II. Dünya Savaşı’nın dayattığı zorlayıcı koşullar içerisinde uygulanmaya çalışılmıştır. Zira 1929’da yaşanan Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye’yi de görece etkilemiş, krizin olası olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla öncelikle tasarruf tedbirlerine başvurulmuştur. Böyle bir ortamda her bir yurttaşın yapacağı tasarrufun, “Cumhuriyetin milli serveti” olacağı, yarının yetişkinleri olacak olan çocukların, hem tasarruf-arttırma, hem de yerli malı kullanımı konusundaki terbiyesinin ülke ekonomisi açısından oldukça önemli olduğu savunulmuştur.⁹⁷

Ele alınan dönemin çocuklara dönük yayınlarında, ekonomi konusu, farklı boyutlarıyla çocukların da gündelik yaşamlarının bir parçası olarak düşünülmüş, çocuklar bu konuda, sıklıkla bilgilendirilmiş ve uyarılmışlardır. Bu yayınlarda genellikle çocukların, ülkenin içerisinde bulunduğu zorlu ekonomik koşulları dikkate alarak, gündelik

⁹³ Emine Münir, “Köylere Muavenet Farzdır”, *Asar-ı Nisvan*, 14 (Teşrinievvel 1925), 2, 3.

⁹⁴ “Cumhuriyet Çocuklarını Korumak Yetiştirmek için Bugünün Büyükleri Nasıl Çalışıyorlar?”, *Cumhuriyet Çocuğu*, 12 (19 Sonkanun 1939), 132.

⁹⁵ “Cumhuriyet Çocuklarını Korumak Yetiştirmek için Bugünün Büyükleri Nasıl Çalışıyorlar?”, *Cumhuriyet Çocuğu*, 132.

⁹⁶ “Çocukların Birbirine Yardımı ve Yetimler Arasında Ziyafet”, *Çocuk Salnamesi*, (1927): 158, 159. Aynı yönde bilgi için bkz. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), *Mürebtilere*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932, 67-69.

⁹⁷ “Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür”, *Çocuk Sesi*, 3.

154 (12 Kânunuevvel 1932): 3. “Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası”, *Doğan Kardeş*, c.1, 9 (1 Aralık 1945): 3. “Harp İçinde Çocuk”, *Çocuk*, c. 4, 163 (13 Sontesrin 1939): 1.

yaşamlarında nasıl davranmaları, neye dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durulmuş, böylece çocukta gündelik hayatın ekonomisine dair bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Çocuklara, daha ilk çocukluk yaşlarından itibaren kazandırılmaya çalışılan ekonomik bilinç ve alışkanlıkların, onların hayatında aynı zamanda ahlaki terbiyelerinin temel bir unsuru olarak kabul edilmesi, yerleşmesi bunun bir yaşam alışkanlığına dönüşmesi amaçlanmıştır.⁹⁸

Bu bağlamda henüz Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği yıllarda yayımlanan çocuklara yönelik dergilerde, I. Dünya Savaşı ve öncesi dönemden itibaren sürmüş uzun savaş yıllarında verilen kayıplarla, ekonomik alanda içerisinde bulunulan zorlu koşullar konu edilerek, bu alanda yalnızca düşmanla değil aynı zamanda zorlu ekonomik koşullarla da mücadele edilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Zira "hayat bir mücadeledir" denilerek, tüm bu zorlu koşulların ancak her alanda verilecek mücadele ile aşılabileceği ifade edilmiştir.⁹⁹ Bu konuda Yusuf Akçura'nın 1922'de Bursa Türk Ocağında verdiği bir konferansta, Kurtuluş Savaşı'nda verilen büyük muharebeleri hatırlatarak, iktisadi alanda da verilen muharebenin en az silahlı muharebe kadar önemli olduğuna şöyle dikkat çekmiştir; "Bu büyük meydan muharebesinin silahları orak, tırpan, mala, örs, çekiç, mancınık, tezgâh, buhar ve makinelerdir. İşte Türk milleti, asıl bu iktisat meydan muharebesini kazandığı zamandır ki hür, müstakil, müreffeh milletler arasına girmiş olacaktır." Akçura'nın yazıyı kaleme aldığı 1930 yılına kadar ülkede aynı zamanda bir "iktisadi harp" verildiğini ve iktisadi harplerin, kısa süreli ya da gelip geçici olmadığı, bilakis milletlerin hayatı boyunca devam eden bir süreç olduğunun altı çizilmiştir. Akçura'ya göre, iktisadi harpte yenilmemek adına sürekli olarak bir seferberlik haline olunmalı, iktisadi seferberliğe ise millet efradının ilk terbiyesinden başlanmalıdır.¹⁰⁰

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte ülkenin yeniden yapılanması, hem insan kaynağının nitelikli hale getirilmesi, sağlık, gıda, beslenme koşullarının iyileştirilmesi, hem de ülkenin her alanda ilerleyebilmesi, kalkınması, ekonominin bağımsızlığı ile mümkün görülmüştür.¹⁰¹ Ankara'da kurulan milli hükümetin siyasal alanda olduğu gibi, daha ilk günlerden itibaren ekonomide de bağımsızlığı esas aldığı, bu yönde Lozan Antlaşması'nın büyük bir kazanım olduğu, kapitülasyonların kaldırılması, ekonomik alanda bağımsızlığın sağlanması ile milli ekonominin kurulmasına uğraş verilmiştir. Ekonomi alanında verilen mücadele ile bu alanda çok önemli başarılar kazanıldığı, ülkenin kısa bir zamanda dünya devletlerini de şaşırtacak şekilde ilerlemesi şöyle ifade edilmiştir. "O günden bu yana birçok fabrikalar kurduk, yurdun her tarafını demir ağlarla ördük, paramızın değerini yükselttik, milli bankalardaki paraları çoğalttık, köyü canlandırdık; ziraatta, ticarete, maliyede, gümrükte, kültürde, teknikte ve her işimizde sayısız başarı kazandık."¹⁰²

Ekonomik Alanda Seferberlik: Süreli Çocuk Yayınlarında Yerli Malları Kullanma Bilinci ve Alışkanlığının Oluşturulması

Cumhuriyet döneminde ekonomi alanındaki mücadelenin kazanılması, devletin ve halkın yoksulluğunun sonlandırılması, ekonominin canlandırılması ve kalkınmanın sağlanması yönündeki çabaların odağında, yerli malı kullanımının teşvik edilmesi ve artırılması çabaları bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşı ve sonrası süreçte Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren milli ekonomi ilkesi çerçevesinde tüm ülkede milli bir ekonominin kurulması amaçlanmış ve bunun için olağanüstü bir çaba sarf edilmiştir.¹⁰³

Ele alınan dönemin yayınlarında milli ekonominin kurulabilmesi için tüm vatandaşların özellikle geleceğin vatandaşı olacak olan çocukların yerli malı kullanmayı ve yabancı malları, yabancı markalı ürünleri almamaları

⁹⁸ Muallim İbrahim Memduh, "Milli İktisad", *Yeni Nesil*, sene 1, s. 4 (19 Mayıs 1337/1921):1-2. Akçura Yusuf, "Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 175-176. İsmail Hüsrev, "Çocuklar Paramızı Biriktiriniz", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 29 (Şubat 1929), 17. M. Faruk, "İktisada Riayet Edelim", *Çocuk Sesi*, c. 4, s. 183 (16 Teşrinisani 1931), 1. Akçura Yusuf, "Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 175-176. Latif Öktem, "Yerli Mallar Savaşı", *Cumhuriyet Çocuğu*, 7 (14 1. Kanun 1938), 104. İsmail Hüsrev, "Çocuklar Paramızı Biriktiriniz", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 29 (Şubat 1929), 17. "İktisat Haftası", *Ateş*, 3 (13 Birincikanun 1937), 2.

⁹⁹ Manyazade Derfi? "Terbiye-i İktisadiye: İktisadiyat Yarına Doğru 1", *Yeni Nesil*, sene 2, 2 (14 Mart 1337), 7-9. Muallim İbrahim Memduh, "Milli İktisad", *Yeni Nesil*, sene 1, 4 (19 Mayıs 1337),1-2. Kadriye Abdülaziz, "Hayat-ı İktisadi", *Asar-ı Nisvan*, 1 (26 Kânunusani 1925), 12-13.

¹⁰⁰ Akçura Yusuf, "Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 175, 176. (Yazı, Yusuf Akçura'nın Bursa Türk Ocağında 5 Kânunuevvel 1338'de verdiği konferanstan derlenmiştir.)

¹⁰¹ "Ekonomi Haftası", *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940), 12-14. İsmail Hüsrev, "Çocuklar Paramızı Biriktiriniz", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 29 (Şubat 1929), 17.

¹⁰² "Ekonomi Haftası", *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940), 12-14.

¹⁰³ Muallim İbrahim Memduh, "Milli İktisad", *Yeni Nesil*, sene 1, 4 (19 Mayıs 1337), 1, 2. Akçura Yusuf, "Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 175, 176. (Yazı, Yusuf Akçura'nın Bursa Türk Ocağında 5 Kânunuevvel 1338'de verdiği konferanstan derlenmiştir.)

ve "...memleketin servetinin, memleketten dışarı çıkarmamak" şeklinde bir tutumun benimsenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.¹⁰⁴ Yusuf Akçura, kendisinin çocukluk ve ilk gençlik yıllarında, Meşrutiyet döneminde, azınlıklara ve gayrimüslimlere uygulanan boykotu hatırlatarak, bunların hatırlanmasının çocuklarda bir bilinç oluşturabileceği üzerinde durmuştur.¹⁰⁵

İlk çocukluk yıllarından itibaren çocuklara verilecek olan iktisadi ve ahlaki terbiye ile bu yöndeki tüketim alışkanlıklarının gelecek süreçte ülke ekonomisinin kalkınması yönünde atılacak en önemli adımlardan biri olacağı vurgulanmıştır.¹⁰⁶ Çocuk dergilerinde, çocuklarda yerli malı tüketim bilincini oluşturmak ve onlara bu yönde alışkanlıklar kazandırmak amacıyla sıklıkla yayınlar yapılmış, özellikle çocukların anlayabileceği şarkılar¹⁰⁷, yazılar, fotoğraflar, retorik sözler, şiirler, piyesler aracılığıyla inşa edilmeye çalışılan bilinç, bu yolla canlı tutulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁸ Bununla beraber hem çocukların, hem de tüm vatandaşların neden yerli malı tercih etmeleri gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir; "Yurdun her yerinde sergilenen yerli mallar ile tam bir şölen ve şenlik yaşanıyor. Her sözüne ve işine güvenilen biricik alışverişçi olan Türk tüccarının dürüst hareketi, Türk malını her yerde aranan çok kıymetli bir mal haline getirmiştir. Çünkü Türk malı, her bakımdan üstün, her zaman tükenmez bir kaynaktır." Denilerek ülkede yerli malı tüketme bilinci ve alışkanlığına sahip olan herkesin, "yerli malı aradığını, çarşılarda satılan her şeyin en sağlamı, en güzeli, en iyisi ve en ucuzunun yerli malı olduğuna artık her yurttaş inanmıştır. Herkes yerli malı alıyor, her Türk, Türk malı kullanıyor." Yerli malı kullanmanın aynı zamanda bir yurttaşlık görevi olduğu, ülkesini seven, "yurdunu şenlendirmek ve yurttaşın güzünü güldürmek" isteyen herkesin yerli malı kullanması gerektiği telkin edilir.¹⁰⁹ Söz konusu çocuk dergilerinin asıl okuyucuları çocuklar olduğu için onlara verilmek istenen mesajlar, kimi zaman son derece etkileyici bir biçimde yazılmış bir şiirin dizelerinde de yer bulmuştur.¹¹⁰

Ancak yerli malı fiyatlarının yüksek olması ve buna karşın "yabancı malların" fiyatlarının daha düşük olmasına kanılmaması gerektiği, bu konuda yerli malın, her halükârda yerli malı alan kimseye, ülkeye, ülke insanına kazandıracığı avantajlar düşünülmemeliydi. Zira "Pahalı da olsa yerli malın" alınması gerektiği, Türk mallarının kaliteli, sağlam olduğu, yabancı malların ise kalitesiz olduğu hatırlatılarak, ülkeye kaçak yollarla giren bu mallarla mücadelenin en pratik yolunun "birkaç kuruş pahalı da olsa Türk malı alınarak paramızın yabancı keselere gitmesinin" engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹¹¹ Yerli malı kullanmanın, bir vatanperverlik ve yurttaşlık görevi olduğu kadar toplumsal dayanışmanın da önemli bir göstergesi olduğu kabul edilmiştir. Zira ülkedeki tüm vatandaşların yaşadıkları sokaklar, mahalleler, köyler ve kentlerin yerli malı satan pazarları ve dükkânlarından yapacakları her alışverişin komşularını, hemşerilerini, yurttaşlarını dolayısıyla da vatani ve milleti güçlendireceği şu sözlerle ortaya konmuştur; "Milli servetimiz yerli malı almakla yükselir. Çocuklar her lazım olan şeyi alırken Türk malı olmasına dikkat ediniz." "On paralık bir şey alırken bile yerli malını tercih et." "Yerli malı kullanmak bir inkılâp borcudur."¹¹² Denilerek yerli malı tüketmek ile vatanperverlik, dayanışma ve inkılâplara olan bağlılık arasında bağ kurularak, yerli malı almanın yalnızca basit ekonomik bir tutum olmadığı, bunun içerisinde yaşanan devlete, topluma ve rejime olan bağlılığı ifade ettiği vurgulanmıştır.

¹⁰⁴ İ. H, "Yerli Malı Kullanalım", *Çocuk Sesi*, c. 4, 84 (20 Ağustos 1931), 2.

¹⁰⁵ Akçura Yusuf, "Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 175, 176. Latif Öktem, "Yerli Mallar Savaşı", *Cumhuriyet Çocuğu*, 7 (14. 1. Kanun 1938): 104.

¹⁰⁶ M. Faruk, "İktisada Riayet Edelim", *Çocuk Sesi*, c. 4, 183 (16 Teşrinisani 1931), 1. Latif Öktem, "Yerli Mallar Savaşı", 104.

¹⁰⁷ N. Nafiz, "Yerli Malı", *Çocuk Sesi*, 207 (11 Kânunuevvel 1933), 13.

¹⁰⁸ "Ulusal Ekonomi Haftası Kapanırken", *Çocuk*, c. 4, 168 (18 İlkkanun 1939), 1. İ. H, "Yerli Malı Kullanalım", *Çocuk Sesi*, c. 4, 84, (20 Ağustos 1931), 2. "Yerli Malı ve Arttırma Haftasındaki Vazifelerimiz", *Çocuk*, c. 5, 211 (14 Birincikanun 1940), 1. "Yerli Mallar Revüsü", (piyes), *Çocuk Sesi*, 207 (11 Kanunuevvel 1933), 3. "Türk Malı", *Çocuk Sesi*, 207 (11 Kanunuevvel 1933), 3 M. Faruk, "İktisada Riayet Edelim", *Çocuk Sesi*, c. 4, 183 (16 Teşrinisani 1931), 1. "Yerli Mallarımız Dilleniyor", (piyes), *Çocuk Sesi*, 311 (9 Birinciteşrin 1935), 3. H. Refet Tanışık, "Ekonomi Haftası Hazırlığı", *Çocuk*, 209 (İkinciteşrin 1940), 8.

¹⁰⁹ "Bir Hafta Süren Şenlik: Ekonomi Bayramı", *Çocuk*, c. 4, s. 166 (4 İlkkanun 1939): 14.

¹¹⁰ "Yerli Mallar Savaşı

Türk çocuğu yaban malı giyemez.

Parasını yabancıya vermez.

Yurt işinde hiç şakaya gelmez.

Andımız var iş başına

Yerli mallar savaşına

Bu savaşla ulusumuz onanacak.

Yerli malı almak yükümüzdür.", Latif Öktem, "Yerli Mallar Savaşı", *Cumhuriyet Çocuğu*, 7 (14. 1. Kanun 1938), 104.

¹¹¹ "Bir Hafta Süren Şenlik: Ekonomi Bayramı", *Çocuk*, c. 4, 166 (4 İlkkanun 1939), 14.

¹¹² "Yerli Malı ve Arttırma Haftasındaki Vazifelerimiz", *Çocuk*, c. 5, s. 211 (14 Birincikanun 1940), 1.

Erken Cumhuriyet toplumunda, nüfusun çok önemli bir kısmının köylerde yaşadığı ve köylerde yaşayan insanların en önemli gelir kaynaklarının başında tarımın geldiği düşünülürse, ülkenin tarımsal üretiminin, iç pazarda tüketimi özellikle yerli malı tüketimi çerçevesinde sıklıkla gündeme getirilmiştir. Ülke nüfusunun, sağlık sorunlarıyla cebelleştiği böyle bir dönemde, çarşı ve pazarlara ulaştırılan yerli meyve ve sebzelerin tüketiminin aynı zamanda sağlıklı yaşamının da bir gereği olarak tüketilmesi gerektiği sıklıkla hatırlanmıştır.¹¹³

Sürelî Çocuk Yayınlarında Çocuklara Tutumlu Olma ve Tasarruflu Yaşama Terbiyesinin Kazandırılması

Girişte de ifade edildiği gibi hem iki savaş arası dönemin zorlu ekonomik koşulları hem de 1929'da yaşanan Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye'yi etkilemiş, krizin olası olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla öncelikle tasarruf tedbirlerine başvurulmuştur. Böyle bir ortamda her bir yurttaşın yapacağı tasarrufun, "Cumhuriyetin milli serveti" olacağı, yarının yetişkinleri olacak olan çocukların, hem tasarruf-arttırma, hem de yerli malı kullanımı konusundaki terbiyesinin ülke ekonomisi açısından oldukça önemli olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁴

Çocukların, tasarruf-biriktirme konusunda atacakları ilk önemli adımın bir kumbara sahibi olmak olduğu, sahip olunan kumbara aracılığıyla elde edilecek olan tüm harçlıkların, bu kumbarada birikmesi ile hem kendilerinin hem de ülkenin milli servetini arttıracaklardı.¹¹⁵ Zira çocuklara bu yönde şu telkinlerde bulunulmuştur; "Paranızı fazla sarf etmeyerek, ecnebi oyuncakları malları almayarak arttırınız. Tasarrufa bugünden itibaren başlayınız." Böylece çocukların hem kumbara aracılığıyla edinecekleri tasarruf terbiyesi, hem de yerli malı edinme, tüketme alışkanlığı ile ülkesi ve milletine olan bağlılığı geliştirilmiş olacaktır.¹¹⁶

Ele alınan dönemin sürelî çocuk yayınları II. Dünya Savaşı'nın başladığı süreçte çocuklara içerisinde buldukları zorlu ekonomik koşullarla nasıl baş etmeleri gerektiği konusunda çeşitli çözüm yolları önermiş ve bu konuda çocukları bilinçlendirmek amacıyla ögütlerde bulunulmuştur. Bu konuda *Çocuk* dergisi çocuklara şu ögütlerde bulunmuştur;

"Asıl iş harbe girmeden tedbirli davranmak değerlidir? O halde bizim de ödevimiz var: Hava korunması için öğretmenlerimizin söylediklerini iyice öğreneceğiz. Bu Ögütlerin önemli yerlerini yazacağız. Bunları bilmeyenlere anlatacağız. Kâğıdımızı, kalemimizi, defterimizi, kitabımızı daha temiz ve daha sakınarak kullanacağız. Gündeliklerimizden daha az harcayacağız. Elbisemizi, ayakkabımızı, çantamızı, kasketimizi kirletmemeye, yırtmamaya daha çok dikkat edeceğiz. Daima daha tutumlu daima daha dikkatli olalım çocuklar."¹¹⁷

Ele alınan dönem içerisinde bahsi geçen zorlu ekonomik koşullarda çocuklara tasarruf terbiyesinin öğretilmesi ve bunun çocukların hayatında hem ahlaki bir erdem hem de özellikle okul terbiyesinin bir parçası olarak görülmesi için çaba sarf edilmiştir. Okullarda, çocuk ahlak ve terbiyesinin önemli bir bileşeni olarak görülen tasarruf terbiyesinin çocuklara öğretilmesi "en mühim vazife-i milliye" olarak adlandırılmış ve okul öğretmenleri bu vazife ile görevlendirilmişlerdir. Okulların, eğitim kurumlarının, çocuklara kazandıracakları ahlaki ve terbiyevi alışkanlıkların oldukça önemli olduğu vurgulanmış, okul terbiyesi çerçevesinde vatanını ve milletini sevmeyi öğrenmeyen, bunun gerektirdiği terbiyeyi almayan bir çocuğun gelecekte memur ya da iyi silah kullanan biri olmasının, ülke açısından bir kazanç olmayacağı savunulmuştur. Okulun asıl işlevinin, çocuklara başta vatan ve milleti sevmek olmak üzere, bunun gerektirdiği ahlaki ve terbiyevi alışkanlıkları kazandırmak olduğunun altı çizilmiştir.¹¹⁸ Okullarda çocuklara kazandırılması beklenen tasarruf terbiyesi ve alışkanlığının aynı zamanda okul pratiği içerisindeki etkinliklerle pekiştirilmesi amacıyla çeşitli faaliyetler yapılması önerilmiştir. Bu faaliyetlerin

¹¹³ H. Sıddık, "Yerli Malı", *Çocuk Sesi*, c. 3, 66 (16 Nisan 1931), 2. İ. H., "Yerli Malı Kullanalım", *Çocuk Sesi*, c. 4, 84 (20 Ağustos 1931), 2. N. Nafiz, "Yerli Malı", *Çocuk Sesi*, no. 207 (11 Kânunuevvel 1933), 13. Türk Malı, *Çocuk Sesi*, 207 (11 Kânunuevvel 1933), 3. "Ulusal Ekonomi Haftası Kapanırken", *Çocuk*, c. 4, 168 (18 İlkkanun 1939), 1. "Fındık Üzüm İncir", *Çocuk Sesi*, 207 (11 Kânunuevvel 1933), 12. S. Urgan "Ulusal Endüstri", *Cumhuriyet Çocuğu*, 8 (21 İlkkanun 1938), 129.

¹¹⁴ "Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür", *Çocuk Sesi*, 154 (12 Kânunuevvel 1932), 3.

154 (12 Kânunuevvel 1932), 3. "Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası", *Doğan Kardeş*, c.1, 9 (1 Aralık 1945), 3. "Harp İçinde Çocuk", *Çocuk*, c. 4, 163 (13 Sontesrin 1939), 1.

¹¹⁵ "Tasarruf ve İktisad Hakkında Ahval-ı Hâkime", *Çocuk Salnamesi*, (1927), 57-58. "Tasarruf Haftası", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 50 (İkinciteşrin 1930), 33. "Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 200, 201.

¹¹⁶ "Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür", *Çocuk Sesi*, 154 (12 Kânunuevvel 1932), 3.

¹¹⁷ "Harp İçinde Çocuk", *Çocuk*, c. 4, 163 (13 Sontesrin 1939), 1. Emin Şükrü, "Çocuk Ruhunda Teşebbüssü Şahsi", *Türk Çocuğu*, 16 (Kânunusani1928), 6, 7.

¹¹⁸ Akçura Yusuf, "Çocuklarımızı İktisat Terbiyesi", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 175, 176. Muallim İbrahim Memduh, "Milli İktisad", *Yeni Nesil*, sene 1, 4 (19 Mayıs 1337), 1, 2. "Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası", *Doğan Kardeş*, c.1, 9 (1 Aralık 1945), 3. "Yardımcı Sayfamız İyi Yurddaşlık Bilgileri: Vergileri", *Doğan Kardeş*, c. 4, 112 (18 Kasım 1948), 7.

en bildik olanını, 1930 yılında kurulan Ulusal Ekonomi Kurulu¹¹⁹ ya da “Yeni ve Çok Kıymetli Bir Teşekkülümüz” olarak tanıtılan Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyeti’dir.¹²⁰ Cemiyet, okullarda her 12 Aralık günü ile başlayan “Tasarruf-Tutum-Arttırma-Biriktirme-İktisat-Yerli Mallar Haftası” gibi isimlerle anılan bu haftayı daha bilindik adıyla Tasarruf ve Yerli Mallar haftası olarak ilan etmiştir.¹²¹

“Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası” *Çocuk Sesi*’nde şu şekilde resmedilmiştir; “Bu hafta ekonomik erkinliğimizi gerçekleştiren büyük iktisat davamızın bayramıdır. Bu hafta içinde memleket baştanbaşa canlı ve manalı gösterilerle şenlik yapar. Önce başvekilliğimiz Cumhuriyet hükümetinin başarılı elinde ekonomik kalkınmamızın gelişimini anlatan ve radyo ile neşredilen değerli bir nutukla haftayı açar. Sonra büyüklerimiz günün önemi dolayısıyla konferanslar verirler.”¹²²

Yine Tasarruf ve Yerli Malı Haftası içerisinde, gazete ve dergiler özlü yazılar, resimler ve grafiklerle o güne kadar başarılı olmuş işlerin kıymet ve önemini anlatmaya çalışmış, okullarda öğretmenler ve öğrenciler söylevler vermiş, okul müsamereleri kolu temsillerde bulunmuş ve okullarda okul gazetesinde konuya dair yazılar, şiirler ve resimler yayımlanmıştır.¹²³

Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası içerisinde yalnızca okullarda değil, tüm ülkede bir seferberlik halinde çeşitli etkinlikler yapılmıştır. Okullarda, sokaklarda, mağazaların vitrinleri yerli mallarla süslenmiş, caddelere sokaklara asılan afişler, levhaların yanı sıra yapılan okul müsamereleri, şenlikler, eğlenceler ve tasarruf haftası dolayısıyla gösterilen filmler, tiyatrolar, gazeteler, dergiler,¹²⁴ radyo programları, konferanslar ile bu haftanın anlamı, önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yolla hem çocuklarda hem de toplumun genelinde milli ekonomi anlayışına uygun olarak tasarruf ve yerli malı tüketme alışkanlığı kazandırılmaya uğraşmıştır.¹²⁵ Hafta dolayısıyla okul çocuklarına tutumlu olmanın, yerli malı kullanmanın, israftan kaçınmanın, bolca ve gereksiz tüketme alışkanlığı yerine ihtiyaç olduğunda tüketmenin, az ve yerli yerinde tüketmenin ahlaki bir erdem olarak benimsenmesi telkin edilmiştir.

Özellikle II. Dünya Savaşı’nın dayattığı oldukça zorlu ekonomik koşullarda devletin ve toplumun tüm bu zorlukları daha az zararlarla atlatabilmesi amacıyla dönem içerisindeki çocuk yayınlarında sıklıkla tasarruf temalı yazılar yazılmış ve bu yönde söylemler geliştirilmiştir. Zira bu metinlerde “harp ekonomisi” olarak anılan kavramın ne olduğu, bu süreçte ekonomik alanda nelere niçin dikkat edilmesi gerektiği sorularından hareket edilerek, “ekonominin, tutumlu olmak” olduğu, ekonomik yaşamın ise “çok çalışmak, çok kazanmak ve hesaplı yaşamasını bilmek” olduğu telkin edilmiştir.¹²⁶

Ülke ekonomisi ve sermaye birikimi açısından önemli araçlardan biri olarak görülen tasarrufun, halkın muhtelif kesimlerinden katılımlarla “köylü tasarrufu, şehirli, amale, müstahdem ve mektepli çocuk tasarrufu” olmak üzere çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. Bunlar arasında özellikle “mektepli çocuk tasarrufu” olarak anılan tasarruf bilincinin, “milli tasarruf faaliyetinin en kuvvetli ve en emin cephesi” olduğu, çocuklarda sürekli bir tasarruf bilincinin oluşması ve gündelik hayatta da bunun uygulanabilmesi için bu konunun çocuk terbiyesinin önemli bir bileşeni olması gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁷

Ailede Çocuklara Tutumlu Olma ve Tasarruflu Yaşama Terbiyesinin Kazandırılması

Tutumlu olma tasarruflu yaşama konusunda çocukların terbiye edilmesinde ve bunun ahlaki bir erdem olarak kabul edilmesinde yalnızca okul sorumlu tutulmamış, bunun yanı sıra ailelerin de çocuğun ilk yaşlarından

¹¹⁹ “Ekonomi Haftası”, *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940), 12-14.

¹²⁰ “Tasarruf Haftası”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 50 (İkinciteşrin 1930), 33.

¹²¹ “Tasarruf Haftası”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 50 (İkinciteşrin 1930), 33. “İktisat Haftası”, *Ateş*, 3 (13 Birincikanun 1937), 2. H. Refet Tanışık, “Ekonomi Haftası Hazırlığı”, *Çocuk*, 209, (İkinciteşrin 1940), 8. “Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası”, *Doğan Kardeş*, c.1, 9 (1 Aralık 1945), 3. “Tutum Haftası”, *Doğan Kardeş*, c. 2, 33 (1 Aralık 1946), 14, 15. “Biz Tutumlu Çocuklarız”, *Doğan Kardeş*, c. 6, 219 (7 Aralık 1950), 6.

¹²² “Ekonomi Haftası”, *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940), 12-14.

¹²³ “Ekonomi Haftası”, *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940), 12-14.

¹²⁴ H. Refet Tanışık, “Ekonomi Haftası Hazırlığı”, *Çocuk*, 209, (İkinciteşrin 1940), 8.

¹²⁵ *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940), 12-14.

¹²⁶ “Ekonomi Haftası”, *Çocuk Sesi*, 209 (İkinciteşrin 1940), 13. “İktisat Haftası”, *Ateş*, 3 (13 Birincikanun 1937), 2. Okuyucularımızın Güzel Yazıları: Ercan Tarhan, “Tutum Haftası”, *Çocuk*, 353 (6 Birincikanun 1943), 2.

¹²⁷ Avni (İktisat Vekâleti Ticareti Hariciye Müdürü), “Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu”, *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 200, 201.

itibaren onun, tasarrufa alıştırılması ve bu yöndeki terbiyesinden sorumlu tutulmuşlardır.¹²⁸ Zira çocukların, tüketim alışkanlıklarının oluşmasında, tasarruflu ve tutumlu bir yaşam sürebilmelerinde aile üyelerinin özellikle ebeveynlerin gündelik pratiklerinin çok önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Çocuğun, ilk önemli alışkanlıkları edindiği, aile efradının tutumlu, tasarruflu ve rasyonel harcama yapan kimseler olması çocuğun, gelecek yaşamı açısından nasıl olumlu bir rol model ortaya koyuyorsa, aynı şekilde çocuğun, israf ve savurganlık içerisinde olan bir ailede yetişmesinin de bu konuda bir o kadar olumsuz etkileri olacağı savunulmuştur.¹²⁹

Ailelerin, yetişkinlerin, tasarrufu tüm incelikleriyle öğrenmeleri ve bunu gündelik yaşamlarında uygulayabilmeleri için Batı'da gittikçe yaygınlaşan "penseignement Pour la vie" adı verilen "Hayat Mekteplerinin" en küçük kasabalara varıncaya kadar kurulmuş olduğu belirtilir. "Ameli Hayat Mektepleri" olarak da anılan bu okullar, özellikle Fransa'da bir hayli talep görmüştür. Fransa'da aileler, bir süre sonra özellikle kız çocuklarını yalnızca bu okullara göndererek, iktisadi hayatı, ev idaresi, idare-i bütçe, tasarruf ve tutumun nasıl, neye göre yapılması gerektiği gibi tüm konuları bu okulda öğrenebilmişlerdir. "Ameli Hayat Mektebinin" ülkemizde de okulların bünyesinde açılacak dersler ve kurslar aracılığıyla uygulanmasının yararlı olacağı belirtilmiştir.¹³⁰

Ailelerin ve okulun, çocuğa, tasarruf terbiyesi vermesi ve bu konuda hem aile içerisinde ebeveynlerin çocuğa dönük telkinleri, hem okulun bu yöndeki terbiye kazandırma çabalarının, mutlaka gündelik pratiklerle desteklenmesi ve çocuğa öğretilen tasarruf terbiyesinin, onda bir yaşam alışkanlığına dönüşmesi vurgulanmıştır. Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, çocukların gündelik hayatlarındaki en görünür tasarruf pratiği, dönemin oldukça popüler bir nesnesi olan kumbaralardır. Çocuklarını tasarrufa alıştırmak isteyen ailelerin, çocuklara mutlaka bir kumbara hediye etmeleri gerektiği, böylece çocuk edindiği harçlıkları, kumbarada biriktirme alışkanlığına sahip olacaktı.¹³¹ Zira kumbara usulünün, mektepli çocukların tasarruf bilinci ve motivasyonunu arttırdığı tespit edilmiştir.¹³² Çocuklara ve ailelerine, gelecek yaşamlarında rahat etmeleri ve hatta "zengin olmanın yolunun" tasarruftan, birikim, tutumluluktan geçtiği telkin edilerek, tasarrufun faydaları ve getirisi, milyonlarca lirayı kontrol eden ünlü zenginlerin hayatı üzerinden anlatılır.¹³³ Bununla beraber Paranın, insanların gelecek kaygısını azalttığı, insanların hayatlarına saygınlık ve itibar getirdiği çeşitli hikâye, anekdot ve retorik sözlerle süslenerek anlatılmıştır.¹³⁴

Dönemin çocuk dergilerinde, tasarruf yoluyla çocuklarda "milli ekonomik şuur ile iktisadi terbiyenin oluşmasına" önemli katkı sunan kurumların başında İş Bankası gelmektedir. İş Bankasının, çocuklarda tasarruf alışkanlığını başlatması ve sürdürmesi amacıyla "çok ameli bir vasıta" olan İş Bankası Tasarruf Kumbaralarını yapması yurdun, milletin ve ailelerin bütçelerine katkı yaparak, milli servetin artmasını desteklemesini sağlamıştır.¹³⁵ Çocukların gündelik yaşamlarında tasarruf yapmalarının tek yolunun, kumbara ve para biriktirmek olmadığı, bilakis bunun dışında tasarruf yapabilmelerinin pek çok yolu olduğu, bu konuda asıl olanın, tasarruf bilinci ve terbiyesine sahip olmak olduğu üzerinde durulmuştur.¹³⁶ Tasarrufun yalnızca para biriktirmek ile olmadığı, kişilerin sahip oldukları eşyaları özenle kullanmalarının, gereksiz yere sarf edilen kaynakların (elektrik lambalarının kullanılmadığı halde açık bırakılması, muslukların açık bırakılması, unutulması ya da sürekli

¹²⁸ Muallim İbrahim Memduh, "Milli İktisat", *Yeni Nesil*, sene 1, 4 (19 Mayıs 1337), 1, 2. "Ailenin Tasarruf ve Terbiyedeki Ehemmiyeti", *Türk Çocuğu*, 13 (Teşrinievvel 1927), 18.

¹²⁹ "Ailenin Tasarruf ve Terbiyedeki Ehemmiyeti", *Türk Çocuğu*, 13 (Teşrinievvel 1927), 18. "Tasarruf ve İktisat Hakkında Ahval-ı Hâkime", *Çocuk Salnamesi* (1927), 57, 58. Avni (İktisat Vekâleti Ticareti Hariciye Müdürü), "Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 200, 201. "Tasarruf Haftası", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 50 (İkinciteşrin 1930), 33. Emin Şükrü, "Çocuk Ruhunda Teşebbüssü Şahsi", *Türk Çocuğu*, 16 (Kânunusani 1928), 6-7. "Bol Paranın Tehlikesi", *Doğan Kardeş*, c. 2, 37 (Şubat 1947), 5.

¹³⁰ Kadriye Abdülaziz, "Hayat-ı İktisadi", *Asar-ı Nisvan*, 1 (26 Kânunusani 1925), 12, 13.

¹³¹ Safi Necip, "Selman'ın Kumbarası", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 28 (Kânunusani 1929), 18. *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 200, 201. Hikmet Şevki, "İlk Adım: Bugün Arttıran Yarın Rahat Eder", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 35 (Ağustos 1929), 23. Hikmet Şevki, "Çocuklar Para Biriktirin", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 27 (Kânunuevvel 1928), 22. İsmail Hüsrev, "Çocuklar Paranızı Biriktiriniz", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 29 (Şubat 1929), 17. "Canlı Kumbara", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 30 (Mart 1929), 24. Hikmet Turhan Dalioğlu, "Biriktirme", *Çocuk*, 168 (18 İlkanun 1939), 12.

¹³² Avni (İktisat Vekâleti Ticareti Hariciye Müdürü), "Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 200, 201.

¹³³ "Zengin Olmanın Bir Tek Yolu Kumbara, Kumbara, Kumbara, Kumbara...", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 41 (Şubat 1930), 20.

¹³⁴ Hikmet Şevki, "Çocuklar Para Biriktirin", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 27 (Kânunuevvel 1928), 22. Safi Necip, "Selman'ın Kumbarası", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 28 (Kânunusani 1929), 18.

¹³⁵ İsmail Hüsrev, "Çocuklar Paranızı Biriktiriniz", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 29 (Şubat 1929), 17. "Zengin Olmanın Bir Tek Yolu Kumbara, Kumbara, Kumbara, Kumbara...", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 41 (Şubat 1930), 20. Hikmet Şevki, "İlk Adım: Bugün Arttıran Yarın Rahat Eder", *Gürbüz Türk Çocuğu*, 35 (Ağustos 1929), 23.

¹³⁶ "Çocukta İktisat Fikri", *Çocuk Haftası*, c. 2 (23 Nisan 1930), 65.

damlaması gibi) tasarruf edilmesinin de çok önemli olduğunun altı çizilir.¹³⁷ Yine yapılacak olan tüm lüzumlu harcamaların bir “masraf defterine” kaydedilmesi gerektiği, böylece lüzumsuz olabilecek şeylerin alınmasının önüne geçilerek, israftan kaçınılabilecekti.¹³⁸ Zira okullarda, devletlerin iktisadi olarak ayakta durabilmeleri, toplanan vergiler ve bunların en makul şekilde nasıl harcandığının çocuklara öğretilerek, çocukların bütçe yapmayı öğrenmesinin mümkün olacağı savunulur.¹³⁹ Bu tür bir bütçe yapabilme becerisi, gelecekte işçi, çiftçi, memur olacak olan çocukların hayata hazırlanmasını sağlayacaktı.¹⁴⁰

Çocukların gündelik hayatlarında tasarruf yapabilecekleri asıl konuların, onların sahip oldukları eşyaları dikkatli kullanmaları, bu konuda özenli ve tedbirli olmaları olduğu şöyle ifade edilmiştir; “İktisada riayet etmeye mecburuz. Milletimizi kurtaracak olan yegâne yol iktisattır. Boş yere koparılan defter yaprakları, boşa harcanan tebeşirler, elbiseleri eskitmemek, ayakkabıları dikkatli kullanmanın birer iktisat olduğu” ortaya konur.¹⁴¹ Yine çocukların sofrası terbiyesi çerçevesinde yiyebilecekleri kadar yemek almaları, gıdaları israf etmemeleri gerektiği, özellikle ekmeğin en fazla israf edilen yiyecek olduğu, ekmeğin tüketimine önem verilmesi, bayatlamış ekmeklerin dahi farklı usullerle değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁴² Bununla beraber okullarda okuyan iki milyona yakın çocuğun her yıl giysi, okul araç-gereçleri vb. üzerinde alışverişlerde yapılacak tasarrufun önemli bir yekûn tuttuğu ve tüm eşyaların yerli malları tercih edilerek alınmasının (iki milyon çocuğun bir yıllık tüketimi düşünüldüğünde) yüz milyon liralık bir kazanç sağlayacağı hesaplanmıştır.¹⁴³

Çocukların tasarruf yapmaları, tutumlu olmalarının onlara yalnızca maddi kazanımlar sağlamayacağı, bunun, onları aynı zamanda Cumhuriyetin idealize ettiği terbiyeye, ahlaki erdemlere sahip birer insan ve ideal birer vatandaş haline getirecekti. Bu durum şöyle ifade edilir; “Tutumlu ol. Tutumluluk insanı iyiliğe ve zenginliğe götürür. Lüzumsuz hiçbir şeyi harcama, eline geçen her şeyin değerini bil. Eşyaya iyi bak, onu iyi kullan, onu hor kullanma. Yabancı malı alma, her zaman yerli malı al ve kullan. Böylelikle yabancılara değil, yurttaşlarına kazandırmış olursun.”¹⁴⁴

İdealize edilen Cumhuriyet çocuğu yalnızca kendi eşyaları ve sahip oldukları konusunda tutumlu tasarruflu olan bir çocuk değildir. O, aynı zamanda eğitim gördüğü okulu, içinde büyüdüğü mahalleyi, sokakları, temiz tutan, korunmasına özen gösteren, içerisinde yaşadığı doğanın diğer canlılarına saygı duyan, ağaçlara, hayvanlara sevgiyle yaklaşan ve onları her dem koruma bilincine sahip biri olarak tasavvur edilmiştir.¹⁴⁵

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, tasarruf, biriktirme, arttırma ve tutumlu olmanın, çocuklara kazandırılması gereken önemli bir terbiye alışkanlığı ve ahlaki bir erdem olarak kabul edilmesine karşın, israf etmenin ve müsrifliğin de bir o kadar gayri ahlaki olduğu savunulmuştur. Zira müsrif olan, ihtiyacından fazlasını tüketen, israf edenin, devletin milletin kaynaklarını yok yere heba ettiği, bu kişilerin kaynakları yalnızca israf etmedikleri aynı zamanda “gasp” ettikleri belirtilerek bunun hem cumhuriyetin ahlaki erdemleri hem de toplumsal değerler açısından kabul edilemezliğinin altı çizilmiştir.¹⁴⁶

¹³⁷ Tutum ve Ekonomi Haftası”, *Ateş*, 7 (14 Birincikanun 1938), 104, 105.

¹³⁸ “Tasarruf ve İktisad Hakkında Ahval-ı Hâkime”, *Çocuk Salnamesi* (1927), 57, 58.

¹³⁹ “Yardımcı Sayfamız: İyi Vatandaşlık Bilgileri Bütçe Nedir?”, *Doğan Kardeş*, c. 4, 9 (28 Ekim 1948), 5.

¹⁴⁰ “Bir Monolog”, *Doğan Kardeş*, c. 5, 168 (15 Aralık 1949), 4.

¹⁴¹ M. Faruk, “İktisada Riayet Edelim”, *Çocuk Sesi*, c. 4, 183 (16 Teşrinisani 1931), 1

¹⁴² “Ekmeğin Kıymetini Biliniz”, *Çocuk Salnamesi*, (1927), 42.

¹⁴³ “Tutum Haftası”, *Doğan Kardeş*, c. 2, s. 33 (1 Aralık 1946), 14, 15.

¹⁴⁴ “Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası”, *Türk Çocuğu*, 1 (16 Birincikanun 1944), 2.

¹⁴⁵ “Biz üstümüzü başımızı temiz tutarız.

Pabuçlarımızı hor kullanmayız.

Defterlerimizi kalemlerimizi çarçur etmeyiz.

Kitaplarımıza iyi bakarız.

Okulumuzu kirletmeyiz

Sokaklara tükürmeyiz çöp atmamız.

Ağaçları yolmayız.

Hayvanlara eziyet etmeyiz.

Sağlığımızı koruruz.

Elimize geçen paradan daima bir parçasını biriktiririz.” “Biz Tutumlu Çocuklarız”, *Doğan Kardeş*, c. 6, 219 (7 Aralık 1950), 6.

¹⁴⁶ “Tasarruf ve İktisad Hakkında Ahval-ı Hâkime”, *Çocuk Salnamesi* (1927), 57, 58. “Bol Paranın Tehlikesi”, *Doğan kardeş*, c. 2, 37 (Şubat 1947), 5. “Tutum ve Ekonomi Haftası”, *Ateş*, 7 (14 Birincikanun 1938), 104, 105. “Yerli Malı ve Arttırma Haftasındaki Vazifelerimiz”, *Çocuk*, c. 5, 211 (14 Birincikanun 1940), 1. “Tasarruf ve Hayat”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 63 (Birincikanun 1931), 1.

Bununla beraber tasarruf ve tutumun hiçbir zaman cimrilik, hasislik olmadığı ve bununla karıştırılmaması gerektiği belirtilir. Hasis insanların, sırf para biriktirmek adına yaşam için gerekli sarfiyatı yapmadıkları, çocuklarının gıdasından ve sağlık harcamalarından kısıntıya giderek parayı başlı başına bir amaç olarak düşündükleri “âdete paranın esiri” oldukları tespiti yapılır.¹⁴⁷ Tasarrufun asıl amacının, gereksiz sarfiyatın önüne geçerek, planlı ve tutumlu hareket etmek olduğu, bunun ise yalnızca parayı tasarruf etmek ve paranın harcanmasında tutumlu olmak demek olmadığı hatırlatılır. Yalnızca parayı değil, “zamanı, enerjisi, zevk ve eğlenceyi” hatta “heyecanın” da tasarruf edilip, sağlığın ve mutluluğun da çok önemli olduğunun unutulmaması gerektiği vurgulanır.¹⁴⁸ Özellikle sağlık, mutluluk ve hayatın neşesini kaçırmadan, bunların yaşamdaki anlam ve önemini fark ederek hareket edilmesi gerektiği, varlıklı olup da her şeyden yoksun bir hayat sürmenin bir kazanç olmadığına da hatırlatılır.¹⁴⁹ *Doğan Kardeş* ‘dergisinde yayımlanan bir şiirde bu durum şöyle ifade edilir;

“Tutum Haftasından Öğrendiklerim
Sağlığın en büyük servet olduğu
Daima temiz olacağım
Daima güler yüzlü olacağım
Her şeyin kıymetini bileceğim
Kitaplarımı defterlerimi kalemlerimi iyi ve temiz tutmam gerektiği.”¹⁵⁰

Tüm bu anlatılarda tasarruf ve tutumun yalnızca para biriktirmek demek olmadığı, bu metinler aracılığıyla Cumhuriyetin sahip olmak istediği çocuklara öncelikle kendilerini ve çevresindeki insanları sevmeyi, içinde yaşadıkları ülkeye ve topluma, doğaya duydukları sevgi ve bağlılığın ancak var olan kaynakların israf edilmeden, doğru ve rasyonel kullanımı olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Batı’da Sanayi Devrimi, kentleşme süreçleri, ulus devletlerin kurulması kısacası modernleşme süreci ile beraber beraber dini geleneksel temele dayalı olan ahlaki alan, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapının hızlı bir şekilde değişim ve dönüşümüyle beraber görece bir değişim sürecine girmiş ve bu durum toplumları farklı düzeylerde etkilemiştir.

Osmanlı devletinde 19. Yüzyılda güçlenmeye başlayan modern devlet yapısı Cumhuriyetle beraber önemli bir ivme kazanmış, nihayetinde bu süreç ulus devletin kurumsallaşmasıyla yeni bir evreye ulaşmıştır. Osmanlı’dan Cumhuriyete süregelen bu modernleşme sürecinde hızla değişen dönüşen, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alan beraberinde ahlaki alana dair tartışmaları da başlatmıştır. Meşrutiyet döneminde daha çok Durkheim’in görüşlerinden etkilenen Ziya Gökalp’in metinleri üzerinden takip ettiğimiz bu tartışmada, tartışmanın kaynağı modernleşen devlet yapısı içerisinde dinin devleti ve toplumu biçimlendiren etkisinin zayıflaması ya da ortadan kalkmasıdır. Bu aşamada modern devletlerin vatandaşlık hukuku bu alanın yeniden biçimlendirilmesinde etkili olmuştur. Gökalp bu süreçte ahlaki alanın yeniden inşa edilmesinde çözümün, okullarda din eğitimi vermek olmadığı, zira ahlakını, dinin emir ve yasaklarına dayandıran toplumun ahlakının, züht (ibadetçilik) ahlakı olduğu böyle bir ahlakın, bütün ahlaki değerlerini dinden alan bir toplum var oldukça olumlu bir rol oynayabileceğini ortaya koyar. Ona göre, çağımızda ahlak değerlerinin kaynağı artık din değildir.¹⁵¹ Zira modernleşen ve sosyal hayatında iş bölümünü gerçekleştiren toplumlarda “züht ahlakını” hâkim kılmak mümkün değildir. Zira modern toplumlarda ahlakın toplumsal bir olgu olarak kabul edildiği ve en nihayetinde ahlaki alanın devlet ve toplumun genel normları çerçevesinde biçimlendirileceği ortaya konmuştur. Toplumsal ahlak ya da içtimai ahlak olarak

¹⁴⁷ “Tutum ve Ekonomi Haftası”, *Ateş*, 7 (14 Birincikanun 1938), 104-105. “Bir Hafta Süren Şenlik: Ekonomi Bayramı”, *Çocuk* c. 4, 166 (4 İlkkanun 1939), 14. “İşten mi Artar Dişten mi Artar?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 36 (Yaz Nüshası), 29.

¹⁴⁸ “Zevk ve Eğlencenizi Tasarruf Ediniz”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 63 (Birincikanun 1931), 13. “Heyecanınızı Tasarruf Ediniz”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 63 (Birincikanun 1931), 11.

“Çocuk Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Para Nasıl Kullanılabilir”, *Türk Çocuğu*, 11 (Ağustos 1927), 21. “Tutum ve Ekonomi Haftası”, *Ateş*, 7 (14 Birincikanun 1938), 104, 105. “Tutum Haftası”, *Doğan Kardeş*, c. 4, 114 (Aralık 1948), 3.

¹⁴⁹ “İşten mi Artar Dişten mi Artar?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 36 (Yaz Nüshası), 29. Toksözlü, “Düşmanın Baktığı Yerden”, *Ateş*, 17 (21 Mart 1938), 2. “Tutum Haftasına Girerken”, *Doğan Kardeş*, c. 4, 115 (Aralık 1948), 3. Aziz Nesin, “Monolog: Arttırma Haftası”, *Şen Çocuk*, 6 (18 Aralık 1946), 5, 6.

¹⁵⁰ “Tutum Haftasından Öğrendiklerim”, *Doğan Kardeş*, c. 2, 33 (1 Aralık 1946), 14.

¹⁵¹ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 456.

kavramsallaştırılan bu anlayışa göre; ahlaki olanın temel belirleyeni devletin ve toplumun kolektif çıkarlarını korumayı amaç edinmesidir.

Bu çalışmada Erken Cumhuriyet dönemi süreli çocuk yayınları üzerinden ele aldığımız toplumsal dayanışma ve yardımlaşma kavramı yukarıda bahsi geçen “toplumsal ahlak” ya da “içtimai ahlak” bağlamıyla ele alınmıştır. Bu anlayış, Erken Cumhuriyet Döneminde Durkheim’ın sosyolojik yöntemi ve toplum modelinden etkilenen Ziya Gökalp öncülüğünde, I. Dünya Savaşı sonlarında, özellikle Millî Mücadele yıllarından itibaren toplumu ortak bir amaç etrafında birleştirmek amacıyla “milli birlik, beraberlik” “milli egemenlik” kavramları etrafında ortaya konmuştur. Bu süreçte ortaya konulan dayanışmacı (solidarist) toplum modeli daha çok halkçılık düşüncesi etrafında örülen bir dizi söylemle ifade edilmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temel belirleyenlerinden olan dayanışma, yardımlaşma kavramları dönemin yayınlarında genellikle “bağlılık, dayanışma ve tesanüt ahlakı” olarak adlandırılmıştır. Bahsi geçen “tesanüt ahlakı” ya da dayanışmacı söylemin odağında; uzun süren savaşlar sonrasında önemli kayıplar vermiş, ciddi yaralar almış, zayıf, güvensiz olan toplumun yeniden ayağa kalkması, yaralarını sarması, kayıplarını telafi etmesini sağlayacak yeni bir ahlaki anlayışın topluma telkin edilmesi bulunmaktaydı. Bununla beraber oluşturulmak istenen yeni toplumun, geçmişin geleneksel ve köhnemiş toplumundan farklı olarak, ulusun ve içerisinde yaşanan toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının üstünde tutan, yeni bir birey inşa etmeyi tasavvur etmiştir. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet Dönemi hem ahlak anlayışının hem de politik yaklaşımının, topluma dönük temel belirleyenlerinden olan bağlılık, dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin tam da içerisinde yaşanan imparatorluktan, ulus devlete geçiş süreci ile güçlendirilmeye çalışılan milli kimlik anlayışı ile dönemin ekonomik koşullarının belirleyiciliği içerisinde şekillenmiştir.

Bahsi geçen koşullar dâhilinde Cumhuriyet toplumunda egemenliğin kaynağının millete, halka dayandığı, bu haliyle milletin bir bütün olduğu, içerisinde tezatların, sınıf farklılıklarının en aza indirildiği, toplumsal olarak kaynaşmış bir halk tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur dâhilinde toplumda yaşayan her ferdin, topluma borçlu olduğu, toplumsal dayanışma, sorumluluk ve bağlılık duygusuna sahip olması beklenen tüm fertlerin en önemli ahlaki görevlerinin başında topluma olan borcun ödenmesi bulunmaktaydı.

Solidarist-dayanışmacı ahlakın egemen olduğu erken Cumhuriyet toplumunda çocuklara verilecek ahlak eğitiminin amacı, geleceğin vatandaşları olacak olan çocukları toplumsallaştırarak onlarda, bağlılık, dayanışma ruhu, ulusal-kolektif değerler yaratarak, ahlaki ve kültürel normlar eşliğinde, onların tüm bu norm ve değerleri içselleştirmelerini sağlamaktır.

Erken Cumhuriyet toplumunda ahlakın temel belirleyici unsurlarından biri olarak yardımlaşma ve dayanışmanın ön plana çıkarıldığı oranda, bunun karşıtı olarak “ahlaksızlığın” ise bencillik, egoizm ve bununla ilintili olan tutum ve davranışlar çerçevesinde tanımlandığı görülmüştür. Zira idealize edilen toplumun bireyi, kendisinden önce vatanın ve toplumun çıkarlarını düşünüp, toplumun çıkarlarını, kendi çıkarlarının üzerinde görmeliydi. Kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarından üstün tutmanın hem vatani ve milli değerlere hem de ortaya konulan dayanışmacı tesanüt ahlakına aykırı olduğu kesin bir dille ifade edilerek ahlaksızlığın sınırı ve tanımı da ortaya konmuştur.

Cumhuriyetin gelecek toplum tahayyülünde dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin öneminin vazgeçilmez olduğu vurgusunun odağında çocuklar ve onlara bu yönde verilecek olan ahlaki terbiye bulunmaktadır. Dönemin kavramsallaştırmasında “milli mefkûre (ideal)” “vatani ahlak” “milli ahlak” olarak adlandırılan ahlaki ideallerin, toplumda var olabilmesi için çocukların okul yaşamından önce bunu ailede öğrenmeleri gerektiği savunulmuştur. Ancak dönemin eğitimcilerinin bir kısmı, çocuğun ahlak eğitiminin de aileden ziyade okul tarafından verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Zira cumhuriyet çocuğuna kazandırılması beklenen sosyal ve milli ahlakın, içerisinde yaşadığı zamanın gereklerini esas alan, toplumsal ihtiyaçları farkında olan, topluma yön verecek yenilik ve dinamikleri bünyesinde barındıran ve cumhuriyet erdemlerine sahip bir kurum olarak tanımlanan okul tarafından verilmeliydi. Dolayısıyla inşa edilmek istenen yeni toplumun ahlak anlayışı, toplumun gerisinde olduğu düşünülen aile tarafından değil, yeni toplumun, yeni ahlakının ve bu yönde yeni bireyi inşa edecek olan iradeye sahip olan okul ve okul öğretmenleri tarafından verilmeliydi. Okul bu yanıyla yeni ahlaki erdem ve alışkanlıklarla inşa edilmek istenen yeni toplumun ve yeni bireyin sosyalizasyonunda önemli bir rol üstlenmiştir.

Cumhuriyet okulunun, yeni ahlaki değerlerle inşa etmeyi amaçladığı çocukların, ahlak eğitimlerinin en önemli özelliği, ahlakın yalnızca teorik ve anlatıya dayalı olmadığı, bilakis teoriden ziyade pratiğin ve uygulamalı etkinliklerin işin içerisinde olduğu bir anlayış üzerine kurulmuş olmasıdır. Buna göre okuldaki ahlak eğitimi

çerçevesinde çocuklardan sahip olmaları beklenen, “vazife, fedakârlık, dayanışma” gibi ahlaki erdem ve alışkanlıklar, çocuklara, okul eğitimlerinin bir parçası olarak gösterilerek, “yaptırılarak, yaşatılarak” ve alışkanlık kazandırılarak öğretilmeliydi. Bu bağlamda Erken Cumhuriyet dönemi süreli çocuk yayınlarında, toplumsal dayanışma temelinde üzerinde en fazla durulan konuların başında; toplumun yoksulları, yardıma ihtiyacı olan aileler, yetim, öksüz, bakımsız, hasta ve himaye edilmeye muhtaç olan çocuklar gelmekteydi.

Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının odağında toplum bulunmaktadır ve bu yanı sıra ahlaki eylem toplumu amaçlamıştır. Ahlakın, “toplumsal yaşamın başladığı yerde başladığı” kabulünden hareket edilerek, çocukların kazandırılması beklenen toplumsal dayanışma yardımlaşma ve iş birliği, bu kabul üzerinden biçimlenmiştir.

Cumhuriyetin idealize ettiği vatandaşın sahip olmasını beklediği ahlaki erdemlerden bir diğeri de gündelik hayatında tutumlu olan ve tasarruflu yaşayan bireydir. Cumhuriyet’in kurucu kadroları, Erken Cumhuriyet dönemi bir başka deyişle iki savaş arası dönemde bahsi geçen zorlu siyasal ve ekonomik konjonktür içerisinde bir taraftan uzun savaş yıllarının her anlamda yıprattığı, tükettiği insan kaynağını sağlıklı ve nitelikli hale getirmeye uğraşmış, diğer taraftan da ülke kaynaklarını yeniden işler hale gelebilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bununla beraber, ülkenin kalkınması, güçlenmesi ve ilerlemesi, ekonominin bağımsızlığı ile mümkün görülmüş, ekonomik alanda bağımsızlığın sağlanması ile milli ekonominin kurulmasına uğraş verilmiştir.

Bu bağlamda ele alınan dönemin çocuk dergileri, tam da bahsi geçen siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürün bir yansıması olan söylem ve içeriğe sahiptir. Dönemin çocuk dergileri aracılığıyla, çocukların içerisinde yaşadıkları zorlu ekonomik ve sosyal sorunlarla nasıl baş etmeleri gerektiği, neye, nasıl dikkat etmeleri gerektiği konusunda pek çok tavsiye ve telkinde bulunulmuştur. Zira bahsi geçen zorlu ekonomik koşullarda, çocuklara hem ev hem de okul yaşamlarında tasarruf terbiyesinin öğretilmesi ve bunun çocukların hayatında ahlaki bir erdem ve özellikle de okul terbiyesinin bir parçası olarak görülmesi için çaba sarf edilmiştir.

Dönemin çocuk dergilerinde yer alan gündelik yazılar, edebi metinler, görsel malzeme ve retorik söylemlerin odağındaki temel mesaj, ilk çocukluk yıllarından itibaren çocuklara verilecek olan iktisadi ve ahlaki terbiye ile bu yöndeki tüketim alışkanlıklarının gelecek süreçte ülke ekonomisinin kalkınması ve refaha erişmesi yönünde atılacak en önemli adımlardan biri olacaktır. Öyle ki okullarda, çocuk ahlak ve terbiyesinin önemli bir bileşeni olarak görülen tasarruf terbiyesinin çocuklara öğretilmesi “en mühim vazife-i milliye” olarak adlandırılmış ve okul öğretmenleri bu vazife ile görevlendirilmişlerdir. Dolayısıyla geleceğin vatandaşları olarak görülen çocuklardan iktisadi terbiye ve aynı zamanda ahlaki birer erdem olarak edinmeleri beklenen iki temel tutum yerli malı tüketimi ile tutumlu, tasarruflu olunmasıdır. Yerli malı tüketimi ile tutum-tasarruf alışkanlığının çocuklarda yer etmesi, bu konuda yeterince bir bilinç oluşturulması, bununla kalınmayıp çocukların gündelik pratiklerinde yerli malı tüketimi ile tasarruf alışkanlığını pekiştirecek uygulamalar geliştirilmiş bu yolla çocuklarda inşa edilmeye çalışılan iktisadi terbiye canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu yolla hem çocuklarda hem de toplumun genelinde milli ekonomi anlayışına uygun olarak tasarruf ve yerli malı tüketme alışkanlığı toplumsal bir kampanyaya dönüştürülürken, yabancı mallar ve markaların tüketimiyle de mücadeleye tutuşulmuştur.

Böylece erken cumhuriyet döneminde ülkede milli ekonominin kurulması, milli sermayenin arttırılması, bu yolla kalkınmanın sağlanması amaçlanmış, bu amaç çerçevesinde ele alınan dönemin çocuk dergileri başta olmak üzere dönemin iktisadi politikalarının ve söylemlerinin odağında, çocuklara, genç nesillere ve aslında tüm vatandaşlara yerli malı tüketimi ile tutum tasarruf alışkanlığının kazandırılmaya çalışılmıştır. Öyle ki bu durum çocuk ahlak ve terbiyesinin en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Dönemin çocuk temalı dergilerinde tutum, tasarruf ve yerli malı kullanımının iktisadi ve ahlaki terbiyenin bir gereği olarak kabul edilmesinin yanında, bunun aynı zamanda “vatanperverlik, dayanışma ve inkılaplara olan bağlılığı” ifade ettiği sıklıkla vurgulanmış, böylece yerli malı tüketimi, tutumlu ve tasarruflu olmanın, Cumhuriyetin idealize ettiği çocuğun yalnızca ahlaki ve terbiyevi bir tutumu olmadığı, bunun aynı zamanda içerisinde yaşanan devlete, topluma ve rejime olan bağlılığın bir sembolü olduğu vurgulanmıştır.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Süreli Yayınlar Arşivi Hakkı Tarık Us Kataloğu

Atatürk Kitaplığı Süreli Yayın Koleksiyonu

IRCICA Kütüphanesi Süreli Yayınlar Koleksiyonu

İsam Kütüphanesi Arşiv ve Dökümantasyon VT

Telif Eserler

Abdülfeyyaz Tevfik. "Terbiye ve İlmi Terbiye", *Gürbüz Türk Çocuğu*. s. 3 (Kânunuevvel 1926): 24.

Afet İnan. *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*. I. Kitap, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.

Akbal, Oktay. "Hayattan Görüşler: Yoksulluk!", *Çocuk Duygusu*. c. 2, 43 (21 Temmuz 1938): 1.

Akçura, Yusuf. "Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi", *Çocuk Haftası*. c. 2 (23 Nisan 1930): 175-176.

Arkadaş, "Küçük Yardımlar", *Arkadaş*. 8 (28 Şubat 1941): 143.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara: 1997.

Avni (İktisat Vekâleti Ticareti Hariciye Müdürü). "Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu", *Çocuk Haftası*. c. 2 (23 Nisan 1930): 200-201.

Başboğa Özen, Sevcan. *Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni, Ahlaki ve Terbiyevi Özellikleriyle İnşa Edilen Çocuk*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Doktora Programı, 2018.

Baştuğ, Türkan. "Çocuk ve Eğitim", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 102 (Haziran 1935): 3-8.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Burhaneddin. "Terbiye ve Ehemmiyeti", *Osmanlı Genç Dernekleri*. 15 (1 Ağustos 1919): 12, 13.

Bizim Mecmua, 8 (20 Mayıs 1922): 113. k.s.

Dalıoğlu, Hikmet Turhan. "Biriktirme", *Çocuk*. 168 (18 İlkkanun 1939): 12.

Dr. Lapira. "Ahlaki Seciye", çev. F. Fikret, *Terbiye Mecmuası*. 5, (14 Teşrinisani 1334): 182-184.

Durkheim, Emile. *Ahlak Eğitimi (1902-1903)*. çev. Oğuz Adanır, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004.

Emin Şükrü. "Çocuk Ruhunda Teşebbüssü Şahsi", *Türk Çocuğu*. 16 (Kânunusani1928): 6-7.

Emine Münir. "Köylere Muavenet Farzdır", *Asar-ı Nisvan*. 14 (Teşrinievvel 1925): 2-3.

Ergur, Ali. "Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Gelişmesinde Fransız Etkisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler*. Cilt 9, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 927-944.

Faik Ali. "Hemcinsine İmdat ile İnsan Olur İnsan", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 42 (Mart 1930): 4.

Gökalp, Ziya. *Türk Ahlakı*. Yay. Haz. Mustafa Görgen, İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975.

Gökay, Fahreddin Kerim. "Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar", *Çocuk Haftası*. 7. Kitap (23 Nisan 1935): 40-42.

H. Sıddık, "Yerli Malı", *Çocuk Sesi*. c. 3, 66 (16 Nisan 1931): 2.

Hilav, Selahattin. "Düşünce Tarihi 1908-1980", *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, c. 4, Yay. Yön. Sina Akşin, 4. Bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Hülagü. M. "Yardım", *Çocuk Haftası*. 13 (27 Mart 1945): 11.

İ. H. "Yerli Malı Kullanalım", *Çocuk Sesi*. c. 4, 84 (20 Ağustos 1931): 2.

- İsmail Hakkı. *Mürebberlere*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932.
- İsmail Hüsrev. "Çocuklar Paranızı Biriktiriniz", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 29 (Şubat 1929): 17.
- Kadriye, Abdülaziz. "Hayat-ı İktisadi", *Asar-ı Nisvan*. 1 (26 Kânunusani 1925): 12-13.
- Kafadar, Osman. *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*. İstanbul: Vadi, 2016.
- Kaklıce 39'uncu Mektep Müdürü Tevfik "Tehlikede Olanlara Yardım Ediniz", *Yeni yol*. 102 (18 Mart 1926): 1278.
- Kanad, Halil Fikret. *Ailede Çocuk Terbiyesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Kanat, H. Fikret. *Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye*. Ankara: Çankaya Matbaası, 1942.
- Kansu, Aykut. "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*. Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. "Tek Parti Döneminde Halkçılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*. 2. bs. c. 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 276-282.
- Kazım Nami. "Sadaka", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 38 (Teşrinisani 1929): 7-8.
- Kazım Nami. *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925.
- Kazım Nami. "Çocuk ve Terbiye", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 58 (Temmuz 1931): 1-2.
- Kocatürk, Utkan. "Atatürk'te "Gençlik" Kavramı ve Atatürkçü Gençliğin Nitelikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II s. 4, (1985): 21-26.
- Köksal Duygu. "İsmail Hakkı Baltacıoğlu İnkılâp ve Terbiye: Ulusun 'Çocukluğu'", *Toplumsal Tarih*. s. 40 (Nisan 1997): 9.
- Levend, Ağah Sırrı. *Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz*. İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940, 88.
- M. B. "Gelecek pazartesi Bayram", *Çocuk Sesi*. 108 (1 Şubat 1932): 2.
- M. Cesim. "İçtimaiyat 1: Ahlakçılık Ahlaksızlık", *Yeni Nesil*. Sene 2, 5 (9 Ağustos 1922): 2.
- M. Faruk. "İktisada Riayet Edelim", *Çocuk Sesi*, c. 4, 183 (16 Teşrinisani 1931): 1.
- M.B. "Çocuklara Öğütlerim: Birbirinize Yardım Ediniz", *Çocuk*. 134 (14.4.1939): 2-3.
- M.B. "Gelecek pazartesi Bayram", *Çocuk Sesi*. 108 (1 Şubat 1932): 2.
- Manyaszade Derfi?. "Terbiye-i İktisadiye: İktisadiyat Yarına Doğru 1", *Yeni Nesil*. Sene 2, 2 (14 Mart 1337): 7-9.
- Muallim Ahmet Nihat. *İstikbalde Halk ve Ahlak*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1930.
- Muallim İbrahim Memduh. "Milli İktisad", *Yeni Nesil*. Sene 1, 4 (19 Mayıs 1337): 1, 2.
- N. Nafiz. "Yerli Malı", *Çocuk Sesi*. 207 (11 Kânunuevvel 1933): 13.
- Nedim Tuğrul. "Anadolu'nun Yaralarını Saralım", *Yeni Yol*. 2 (15 Mayıs 1339): 38.
- Nedim Tuğrul. "Kardeşlerimize Yardım Edelim", *Yeni Yol*. 39 (31 Mayıs 1340/1924): 231.
- Selim Sırrı. "Ruh Terbiyesi: Dostluk, Dostlarla Rabitamız- Dostlara Neden Muhtacız? - Dostlardan Ne Bekleriz", *Osmanlı Genç Dernekleri*. Sene, 1, 12 (1 Ağustos 1334): 1-2.
- Nesin, Aziz. "Monolog: Arttırma Haftası", *Şen Çocuk*. 6 (18 Aralık 1946): 5-6.
- Öktem, Latif. "Yerli Mallar Savaşı", *Cumhuriyet Çocuğu*. 7 (14. 1. Kanun 1938): 104.
- Özmen (İstanbul Saylavı). "Çocuk", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 102 (Haziran 1935): 9-10.
- Parla, Taha. *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*. Cilt. 3, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.
- Parla, Taha. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. Yay. Haz. Füsün Üstel, Sabir Yücesoy, İstanbul: Deniz Yayınları, 2009.
- S. Ungan. "Ulusal Endüstri", *Cumhuriyet Çocuğu*. 8 (21 İlkkanun 1938): 129.
- Sabiha Zekeriya. "Yatı Mektebinin Gayesi", *Gürbüz Türk Çocuğu*. s. 45 (Haziran 1930): 16, 17.
- Safi Necip. "Selman'ın Kumbarası", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 28 (Kânunusani 1929): 18.

Selim Sırrı. "Ruh Terbiyesi: Dostluk, Dostlarla Rabıtamız- Dostlara Neden Muhtacı? - Dostlardan Ne Bekleriz", *Osmanlı Genç Dernekleri*. Sene, 1, 12 (1 Ağustos 1334): 1-2.

Şevki, Hikmet. "Çocuklar Para Biriktirin", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 27 (Kânunuevvel 1928): 22.

Şevki, Hikmet. "Çocuklara Öğütlerim: Kurban Bayramı Geliyor Vazifenizi Unutmayınız", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 123 (27.1.1939): 3.

Şevki, Hikmet. "İlk Adım: Bugün Arttıran Yarın Rahat Eder", *Gürbüz Türk Çocuğu*. 35 (Ağustos 1929): 23.

Tanişık, H. Refet. "Ekonomi Haftası Hazırlığı", *Çocuk*. 209, (İkinciteşrin 1940): 8.

Tanyol, Cahit. *Sosyal Ahlak Laik Ahlaka Giriş. I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.

Tarhan, Ercan. "Okuyucularımızın Güzel Yazıları: Tutum Haftası", *Çocuk*. 353 (6 Birincikanun 1943): 2.

Tezel, Yahya Sezai. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Ankara: Yurt Yayınevi, 1982.

Toksözlü. "Düşmanın Baktığı Yerden", *Ateş*. 17 (21 Mart 1938): 2.

Tunaboşlu, Zeki. "İyilik", *Çocuk*. c. 5, 246 (16 Ağustos 1941): 4.

Türkdoğan, Berna. "Atatürk'ün Türk Gençliği Hakkında Düşünceleri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV s. 44, (1999): 683-692.

Yinilmez Akagündüz, Seval. *Ahlaklı Yurttaş, Yeni İnsan* Yayınevi: 2017.

Zeki Mesud. "Maarif Vekâleti Müfettişliği Tetkik ve Düşünceleri: Talim ve Terbiyenin Ferdi ve İctimai Hayattaki Ehemmiyeti", *Maarif Vekâleti Mecmuası*. s. 7 (1 Mayıs 1926): 74-96.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, 24. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Sürelî Yayınlar

Afacan Çocuk Gazetesi

Arkadaş

Asar-ı Nisvan

Ateş

Bizim Mecmua

Cumhuriyet Çocuğu

Çocuk

Çocuk Duygusu

Çocuk Haftası

Çocuk Salnamesi

Çocuk Sesi

Doğan Kardeş

Genç Anadolu

Gürbüz Türk Çocuğu

Maarif Vekâleti Mecmuası

Osmanlı Genç Dernekleri

Sevimli Mecmua

Şen Çocuk

Terbiye Mecmuası

Türk Çocuğu

Yeni Nesil

Yeni Yol